

ПРАВААБОРОНЦЫ ЗА СВАБОДНЫЯ ВЫБАРЫ

ВЫБАРЫ ПРЭЗІДЭНТА РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ 19 СНЕЖНЯ 2010 ГОДА

**СПРАВАЗДАЧА ПА ВЫНІКАХ
НЕЗАЛЕЖНАГА НАЗІРАННЯ**

МІНСК, 11 ЛЮТАГА 2011 ГОДА

Рэзюмэ

Прэзідэнцкія выбары 2010 года не адпавядалі ключавым міжнародным стандартам дэмакратычных выбараў. Перадвыбарчы перыяд быў адзначаны шэрагам пазітыўных зменаў, у тым ліку ў выбарчым заканадаўстве, і зніжэннем узроўню рэпрэсій, аднак сітуацыя рэзка пагоршылася ў дзень выбараў і адразу пасля яго. У прыватнасці, падлік галасоў і падвядзенне вынікаў галасавання характарызаваліся шматлікімі парушэннямі і не былі ні транспарэнтнымі, ні падсправаздачнымі. Дадзеныя назірання выразна сведчаць аб тым, што аб'яўленыя вынікі выбараў не з'яўляюцца адлюстраваннем волевыяўлення выбаршчыкаў. Дзень выбараў быў азмочаны гвалтоўным разгонам мірных дэманстрантаў і затрыманнем сотняў асобаў, у тым ліку сямі кандыдатаў ў Прэзідэнты.

Прававая база

Нарматыўная аснова выбарчага працэсу была палепшана папраўкамі некаторых палажэнняў Выбарчага кодэксу, якія ўступілі ў сілу 4 студзеня 2010 года, а таксама зменамі, унесенымі ў пастановы ЦВК, прынятымі ў верасні 2010 года (абмежаванне колькасці дзяржаўных служачых ў складзе выбарчых камісій; скарачэнне колькасці грамадзян і колькаснага складу працоўных калектываў, неабходных для вылучэння кандыдата ў склад камісіі; магчымасць судовага абскарджання рашэнняў аб утварэнні камісій; гарантыя ўключэння ў склад камісій не менш за траціну прадстаўнікоў палітычных партый і грамадскіх аб'яднанняў; магчымасць стварэння кандыдатамі ўласных выбарчых фондаў для дадатковага фінансавання перадвыбарчай агітацыі ды інш). Аднак неабходнай асновы для дэмакратычных выбараў – увядзенне нормаў, якія забяспечваюць рэальную незалежнасць і збалансаванасць выбарчых камісій, дакладна рэгламентуюць парадак падліку галасоў і спрыяюць эфектыўнасці працэсу абскарджвання рашэнняў, датычных выбараў – створана не было.

Выбарчыя камісіі

Службовыя асобы, якія маюць дачыненне да выбараў, правялі тэхнічную падрыхтоўку выбараў у адпаведнасці з выбарчым заканадаўствам. У той жа самы час склад выбарчых камісій усіх узроўняў не гарантаваў іх бесстароннасці і незалежнасці ад выканаўчай улады. Нягледзячы на тое, што выбарчае заканадаўства гарантуе прадстаўленасць палітычных партый і грамадскіх арганізацый у складзе выбарчых камісій, на практыцы прадстаўнікі апазіцыйных палітычных партый склалі менш за адзін адсотак ад сяброў тэрытарыяльных і участковых выбарчых камісій. Гэтаму спрыяла адсутнасць у заканадаўстве крытэрыяў, якім павінны адпавядаць кандыдаты, якія вылучаюцца ў сябры камісій, і абмежаваная празрыстасць працэсу вылучэння і адбору кандыдатаў.

У выніку бальшыня сяброў ТВК і УВК – незалежна ад спосабу іх вылучэння – ужо хаця бы раз былі сябрамі выбарчых камісій на папярэдніх мясцовых, парламенцкіх ці прэзідэнцкіх выбарах, якія не былі ні свабоднымі, ні справядлівымі. Як правіла, у склад камісій уваходзілі па 3–4 дзяржаўныя служачыя, у тым ліку супрацоўнікі выканкамаў і Саветаў дэпутатаў, г. зн. тых структур, якія іх фарміравалі, а таксама прадстаўнікі праўрадавых палітычных партый і грамадзянскіх арганізацый, а таксама кіраўнікі і супрацоўнікі дзяржаўных устаноў і прадпрыемстваў.

Рэгістрацыя кандыдатаў

Умовы для збору подпісаў і рэгістрацыі кандыдатаў далі магчымаць патэнцыйным кандыдатам у прэзідэнты зарэгістравацца без значных парашкод. Усяго было зарэгістравана 10 кандыдатаў у Прэзідэнты. Аднак пры гэтым мела месца празмернае выкарыстанне адміністрацыйнага рэсурсу для збору подпісаў на карысць дзеючага Прэзідэнта, роўна як і факты ціску на працаўнікоў бюджэтнай сферы падчас збору подпісаў. Непразрыстасць працэдуры праверкі подпісаў і дакументаў, прадстаўленых кандыдатамі ў выбарчыя камісіі, дае падставы разглядаць вынік рэгістрацыі хутчэй як палітычна матываваны, а не юрыдычна абгрунтаваны.

Спісы выбаршчыкаў

Як і падчас папярэдніх выбараў, спісы грамадзянаў, якія мелі права ўдзельнічаць у выбарах, складаліся на кожным выбарчым участку асобна, а іх агульная колькасць указвалася толькі ў выніковых пратаколах пасля заканчэння галасавання. Назіральнікі былі пазбаўленыя магчымасці азнаямлення са спісамі. Усё гэта стварыла магчымасці для маніпуляцый як са спісамі выбаршчыкаў, так і з агульнай колькасцю выбаршчыкаў, зарэгістраваных на асобных участках. Дадзеныя перапісу насельніцтва 2009 года дазваляюць меркаваць, што 300-350 тысяч асобаў, што маюць выбарчае права, не былі ўключаны ў спісы выбаршчыкаў, і што рэальная колькасць выбаршчыкаў Беларусі падчас выбараў складала 7,4-7,45 млн чалавек.

Выбарчая кампанія

Выбарчая кампанія праходзіла значна больш свабодна, чым падчас мінулых выбараў: кандыдаты мелі больш магчымасцяў сустракацца з выбаршчыкамі, друкаваць і распаўсюджваць агітацыйныя матэрыялы, а таксама выступіць ў прамым эфіры на тэлебачанні падчас спецыяльных тэлепраграм, прысвечаных выбарам. Аднак празмерна вялікая ўвага, якая надавалася ў электронных і друкаваных СМІ асобе дзеючага Прэзідэнта, асабліва ў апошнія два тыдні перад днём выбараў, паставіла іншых кандыдатаў ў няроўныя ўмовы – іх дзейнасць альбо зусім не асвятлялася, альбо асвятлялася ў пераважна адмоўным святле.

Скаргі і іншыя звароты, звязаныя з выбарамі

З 240 скаргаў (аб якіх стала вядома назіральнам кампаніі), што былі пададзеныя кандыдатамі і іх давернымі асобамі, а таксама іншымі суб'ектамі выбарчага працэсу да пачатку галасавання, толькі тры былі задаволены. Шматлікія скаргі наконт парушэнняў выбарчага заканадаўства з боку ініцыятыўнай групы Лукашэнкі былі адхілены без правядзення належнага даследвання. З 85 скаргаў на неўключэнне 413 кандыдатаў ў склад УВК, суды не задаволілі ніводнай.

Падчас галасавання і падліку галасоў толькі на выбарчых участках, ахопленых назіраннем кампаніі, было пададзена больш 250 заяваў і скаргаў. Большасць з іх разглядалася фармальна, а заяўнікі атрымалі адказы аб адсутнасці якіх-небудзь парушэнняў у дзеяннях УВК. Толькі адзінкавыя скаргі і заявы былі задаволеныя. Некаторыя скаргі не разглядаліся зусім. Гэтыя факты сведчаць аб практычнай немагчымасці вырашэння спрэчак, звязаных з выбарамі, прававымі сродкамі.

Нацыянальныя і міжнародныя назіральнікі

Па дадзеных ЦВК, на выбарах было акрэдытавана 1 036 міжнародных і 39 619 нацыянальных назіральнікаў. Сярод нацыянальных назіральнікаў выключную большасць складалі прадстаўнікі праўладных грамадскіх аб'яднанняў і лаяльных уладзе палітычных партый, а таксама назіральнікі, вылучаныя грамадзянамі і працоўнымі калектывамі па загадзе ўладаў. Ім ставілася задача перашкаджаць дзейнасці незалежных назіральнікаў і журналістаў. Не вядома ніводнага акта аб парушэннях падчас выбараў, складзенага такімі назіральнікамі, альбо якой-небудзь справаздачы, абнародаванай імі па выніках назірання.

Большасць міжнародных назіральнікаў дзейнічала ў складзе місій БДПЧ/АБСЕ і СНД. Незалежнае ад уладаў нацыянальнае назіранне было прадстаўлена кампаніяй «Праваабаронцы за свабодныя выбары», кампаніяй партыйнага назірання «За справядлівыя выбары», а таксама назіраннем «Руху «За Свабоду» і праекта «Назіранне за выбарамі: тэорыя і практыка». Акрамя таго, Беларуская асацыяцыя журналістаў ажыццяўляла маніторынг асвятлення выбараў у СМІ.

Датэрміновае галасаванне

Улады шырока выкарыстоўвалі адміністрацыйны рэсурс для забеспячэння масавага датэрміновага галасавання, у першую чаргу, такіх катэгорый выбаршчыкаў, як студэнты і працаўнікі дзяржаўных устаноў і прадпрыемстваў. Назіральнікі сутыкаліся з перашкодамі і

абмежаваннямі, уключаючы адмовы ў акрэдытацыі і прадстаўленні дадзеных аб колькасці выбаршчыкаў, зарэгістраваных на участках. На выбарчых участках была адзначана прысутнасць сяброў УВК і іншых асобаў у памяшканнях, дзе захоўваліся скрыні для галасавання, у гадзіны, калі галасаванне не адбывалася. На участках, ахопленых назіраннем, яўка на датэрміновае галасаванне па падліках назіральнікаў, у цэлым адпавядала яўцы, аб'яўленай выбарчымі камісіямі, за выключэннем шэрагу участкаў, на якіх назіраліся сур'ёзныя разыходжанні.

Дзень выбараў: галасаванне па месцы знаходжання выбаршчыкаў

Значная колькасць парушэнняў падчас галасавання па месцы знаходжання выбаршчыкаў была звязаная з складаннем адпаведных спісаў. Як правіла, выбаршчыкі ўносіліся камісіямі ў спісы зыходзячы з меркаванняў узросту і аддаленасці ад выбарчых участкаў (асабліва характэрна для сельскай мясцовасці), а не паводле просьбаў выбаршчыкаў. Старшыні камісій нярэдка адмаўлялі назіральнікам у магчымасці азнаёміцца са гэтымі спісамі. На многіх участках колькасць выбаршчыкаў, якія прагаласавалі па месцы знаходжання была непрапарцыйна вялікай – да 30% (у сярэднім па краіне – 7,61%).

Дзень выбараў: галасаванне на выбарчых участках

Галасаванне на выбарчых участках у дзень выбараў праходзіла ў асноўным без значных парушэнняў. На шэрагу участкаў былі выяўлены заход ў кабінкі для галасавання па некалькі чалавек, галасаванне не асабістае, а за родзічаў па прад'яўленні іх пашпартоў ды інш. Як і падчас датэрміновага галасавання, на шэрагу участкаў назіральнікам не прадастаўлялі звестак аб агульнай колькасці выбаршчыкаў у спісе, аб колькасці атрыманых бюлетэняў ды інш.

Дзень выбараў: падлік галасоў

Як і ў 2006 годзе, падлік галасоў быў нетранспарэнтным. Нягледзячы на тое, што назіральнікі былі дапушчаныя да назірання за падлікам галасоў, адлегласць, з якой ім было дазволена назіраць, у большасці выпадкаў не дазваляла бачыць змест бюлетэняў. Пры гэтым сябры камісіяў у большасці выпадкаў шчыльна стаялі вакол стала і не давалі магчымасці назіральнікам рэальна бачыць працэдуру падліку.

На большасці выбарчых участкаў падлік галасоў ажыццяўляўся ўсімі сябрамі УВК адначасова. Пры гэтым кожны сябар УВК падлічваў толькі свой стос бюлетэняў, перадаючы вынікі падліку на паперцы старшыні камісіі. Агульны вынік галасавання пры такім падліку не быў вядомы ні назіральнікам, ні кожнаму сябру УВК паасобку. У шэрагу выпадкаў УВК ускрывалі ўсе скрыні адразу і лічылі бюлетэні з гэтых скрыняў адначасова. Акрамя таго, шмат на якіх участках, дзе асобны падлік ажыццяўляўся, яго вынікі не агалошваліся. Назіральнікі адзначылі, што на 49% выбарчых участкаў, ахопленых назіраннем, падлік галасоў праходзіў са значнымі парушэннямі ў цэлым.

Вынікі выбараў

Па дадзеных ЦВК, у выбарах узялі удзел 6 441 031 выбаршчыкаў (90,65% ад 7 105 660 выбаршчыкаў, унесеныя ў спісы), з каторых 5 130 557 (79,65%) аддалі свае галасы Лукашэнку (67,65% у Мінску і 82,15% у абласцях). Аднак дадзеныя назірання дазваляюць меркаваць, што ўдзел у галасаванні як мінімум 350–400 тысяч выбаршчыкаў мог быць прыпісаны выбарчымі камісіямі. Акрамя таго, некаторая колькасць «дадатковых» бюлетэняў магла быць укінутая ў скрыні для датэрміновага галасавання і галасавання па месцы знаходжання выбаршчыкаў. Такім чынам, вельмі верагодна, што рэальны ўдзел у выбарах ўзялі не больш за 6,05-6,1 млн чалавек, што складае 85-86% ад колькасці выбаршчыкаў, унесеныя ў спісы.

Сказаць, ці з'яўляліся бюлетэні, якія знаходзіліся ў скрынях да моманту пачатку падліку галасоў, гэтыя самыя бюлетэні, што былі ўкінутымі выбаршчыкамі, немагчыма, паколькі падчас датэрміновага галасавання і галасавання па месцы знаходжання выбаршчыкаў доступ да адпаведных скрыняў у адсутнасць назіральнікаў і іншых сведак мелі як сябры выбарчых камісій (якія не з'яўляліся незалежнымі і плюралістычнымі), так і пабочныя асобы, а

канструкцыя большасці скрыняў і спосаб іх апячатвання не з'яўляліся істотнай перашкодай для магчымых маніпуляцый з іх змесцівам. Усяго ў «зоне вялікай маніпуляцыйнай рызыкі» знаходзіліся каля 2,2 млн бюлетэняў (колькасць выбаршчыкаў, прагаласаваўшых датэрмінова, па месцы знаходжання і на закрытых участках).

Аналіз афіцыйных дадзеных УВК, ТВК і ЦВК і іх супастаўленне са справаздачамі кароткатэрміновых назіральнікаў кампаніі паказваюць на вялікую верагоднасць таго, што толькі падчас падліку галасоў і ўстанаўлення вынікаў галасавання на карысць дзеючага Прэзідэнта былі «пераразмеркаваныя» як мінімум 20-25% галасоў у Мінску і 10-15% галасоў у абласцях. Найбольш верагодна, што гэта рабілася на тых выбарчых участках, дзе дадзеныя падліку наяўных бюлетэняў сябрамі камісій не адпавядалі пажаданым для дзеючай улады вынікам і «карэктаваліся» старшынямі УВК. Канчатковае «ўдакладненне» вынікаў галасавання ажыццяўлялася, хутчэй за ўсё, на ўзроўні ТВК – у тых выпадках, калі простае сумаванне лічбаў з пратаколаў УВК не дацягвала да пажаданых вынікаў.

Рэальную колькасць галасоў, аддадзеных выбаршчыкамі за кандыдатаў вызначыць немагчыма ў сувязі з тым, што падвядзенне вынікаў галасавання было нетранспарэнтным, а маніпуляцыі з бюлетэнямі і лічбамі маглі адбывацца на ўсіх этапах галасавання і падліку галасоў і «наслойвацца» адна на другую. Відавочна, што лічбы, аб'яўленыя ЦВК, не адпавядаюць рэальнаму волевыяўленню выбаршчыкаў.

Паслявыбарчыя падзеі

Мірнае правядзенне выбараў было сапсавана ўвечары асноўнага дня галасавання, 19 снежня, калі спецпадраздзяленні міліцыі гвалтоўна разагналі ўдзельнікаў акцыі пратэсту супраць несправядлівага правядзення выбараў, якія сабраліся на плошчы Незалежнасці г. Мінска. Да раніцы 20 снежня былі затрыманыя каля 700 чалавек, у тым ліку сем кандыдатаў у Прэзідэнты. Многія з арыштаваных былі ізбітыя, уключаючы трох кандыдатаў у Прэзідэнты. Затрыманні і арышты ўдзельнікаў акцыі і прыхільнікаў апазіцыйных кандыдатаў працягваліся і ў наступныя дні. На момант публікацыі справаздачы за кратамі і пад дамашнім арыштам працягвалі знаходзіцца чатыры кандыдаты ў Прэзідэнты і 31 іх прыхільнік, якім прад'яўлена абвінавачванне ў арганізацыі масавых беспарадкаў ці ўдзеле ў іх. Акрамя таго, вобыскам і допытам былі падвергнутыя дзясяткі праваабаронцаў, журналістаў і грамадскіх актывістаў, а таксама офісы грамадскіх аб'яднанняў і незалежных СМІ.

Абскарджанне вынікаў выбараў

Толькі адзін кандыдат у Прэзідэнты, Рыгор Кастусёў, абскардзіў вынікі выбараў (ён зрабіў гэта і ад імя арыштаваных кандыдатаў). У сваёй скарге ён прасіў прызнаць выбары, якія адбыліся, нядзейснымі з-за шматлікіх грубых парушэнняў, якія мелі месца падчас выбарчай кампаніі. ЦВК адмовіў у задавальненні скаргі ў сувязі з тым, што «вынікі праверкі прыкладзеных да скаргі актаў назіральнікаў паказалі, што абсалютная большасць звестак, што утрымліваюцца ў гэтых актах, з'яўляюцца неабгрунтаванымі», а Вярхоўны Суд адмовіўся распачаць справу па скарге з прычыны «адсутнасці падставы» для гэтага. Скарга, пададзеная БХК па выніках назірання кампаніі «Праваабаронцы за свабодныя выбары» была пакінута без разгляду.

Рэкамендацыі

Пры ўнясенні зменаў у Выбарчы кодэкс у студзені 2010 года была ўлічаная толькі частка рэкамендацый АБСЕ і Венецыянскай камісіі, якія былі зробленыя па выніках назірання за папярэднімі выбарчымі кампаніямі, у тым ліку выбарамі Прэзідэнта ў 2001 і 2006 гадах. Большасць гэтых рэкамендацый не страціла сваёй актуальнасці і пасля выбараў 2010 года. Акрамя таго, выбары паказалі, што без дэталёвай рэгламентацыі парадку фарміравання выбарчых камісіяў, галасавання і падліку галасоў немагчыма забяспечыць правядзенне выбараў, якія б адпавядалі міжнародным стандартам ў галіне свабодных і справядлівых выбараў. Выбарчая кампанія таксама засведчыла неабходнасць забеспячэння рэальнай роўнасці кандыдатаў у сферы доступу да сродкаў масавай інфармацыі і пашырэння правоў назіральнікаў.

Уводзіны

Кампанія «Праваабаронцы за свабодныя выбары» з'яўляецца сумеснай ініцыятывай Праваабарончага цэнтра «Вясна» і Рэспубліканскага праваабарончага грамадскага аб'яднання «Беларускі Хельсінкскі камітэт» (далей – Беларускі Хельсінкскі камітэт, ці БХК), якая ажыццяўляецца пры інфармацыйнай падтрымцы «Еўрапейскага абмена» («Europaischer Austausch»). Мэта кампаніі – назіранне за выбарамі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь 2010 года, ацэнка выбарчага працэсу з пункту гледжання беларускага выбарчага заканадаўства і міжнародных стандартаў свабодных і дэмакратычных выбараў, інфармаванне пра высновы назірання беларускай грамадскасці і міжнароднай супольнасці. Кампанія з'яўляецца незалежнай і палітычна незаангажаванай.

80 доўгатэрміновых назіральнікаў кампаніі ажыццяўлялі назіранне за ўсімі аспектамі выбарчага працэсу з першага дня выбарчай кампаніі (14 верасня). Вынікі апрацоўкі іх штотыднёвых справаздачаў распаўсюджваліся на беларускай, рускай і англійскай мовах у форме тыднёвых аналітычных аглядаў і папярэдніх справаздачаў па выніках назірання за асобнымі этапамі выбарчай кампаніі.

Падчас датэрміновага галасавання (14-18 снежня) і ў дзень галасавання (19 снежня), доўгатэрміновыя назіральнікі каардынавалі і кантралявалі працу 600 кароткатэрміновых назіральнікаў, якія вялі штодзённае назіранне за ходам датэрміновага галасавання і галасавання ў дзень выбараў на 300 выбарчых участках па ўсёй тэрыторыі Беларусі – у Мінску, абласных і раённых цэнтрах, іншых гарадскіх і сельскіх населеных пунктах. Справаздачы кароткатэрміновых назіральнікаў, прайшоўшых спецыяльнае навучанне, з'яўляюцца рэпрэзентатыўнымі (назіраннем было ахоплены 4,7% ад 6 346 выбарчых участкаў на тэрыторыі краіны), г. зн. дазваляюць ацаніць агульныя тэндэнцыі галасавання і выявіць парушэнні ў перыяд з 14 па 19 снежня ўключна.

1. Прававая база

Прававую аснову выбарчай сістэмы Беларусі складаюць Канстытуцыя, Выбарчы кодэкс і іншыя акты заканадаўства, а таксама пастановы і рашэнні ЦВК.

Папярэднія прэзідэнцкія выбары (ў 2001 і 2006 гадах) праходзілі на аснове рэдакцыі Выбарчага кодэкса ад 4 ліпеня 2000 года (з нязначнымі зменамі). АБСЕ неаднаразова адзначала «шматлікія істотныя недахопы» Кодэкса і прапаноўвала рэкамендацыі па яго ўдасканаленню. Акрамя таго, у 2007 і 2008 гадах Генеральная Асамблея ААН звяртала да Беларусі «настойлівы заклік прывесці выбарчы працэс і заканадаўчую базу ў адпаведнасць з міжнароднымі стандартамі і пазбавіцца ад недахопаў выбарчага працэсу»¹.

4 студзеня 2010 года у Выбарчы кодэкс быў ўнесены шэраг зменаў і дапаўненняў, у тым ліку некаторыя з ранейшых рэкамендацый АБСЕ. Пры гэтым ўлады адхілі большасць прапаноў аб зменах выбарчага заканадаўства, якія былі прапанаваныя прадстаўнікамі апазіцыйных палітычных партый. Асноўныя змены датычыліся працэдураў рэгістрацыі і збору подпісаў за вылучэнне кандыдатаў у Прэзідэнты, правядзенне агітацыі кандыдатамі ў Прэзідэнты, фарміравання выбарчых камісій і абскарджання рашэнняў аб іх фарміраванні у судовым парадку.

У цэлым, дадзеныя змены мелі станоўчы характар, аднак не прывялі да вырашэння сістэмных праблемаў выбарчага заканадаўства Беларусі: адсутнасці незалежных і збалансаваных выбарчых камісій; адсутнасці заканадаўча замацаванай дэталізацыі працэдураў падліку галасоў; адсутнасці гарантый роўнасці ўсіх кандыдатаў, якія прымаюць удзел у выбарах. Паводле меркавання АБСЕ і Венецыянскай камісіі Савета Еўропы, «гэтыя змены

¹ A/RES/62/169, para 2 (e), і A/RES/61/175, para. 2 (a).

прадстаўляюць сабой крок наперад на шляху да ліквідацыі асобных недахопаў у выбарчым заканадаўстве Беларусі, аднак яны наўрад ці вырашаюць фундаментальную праблему, якая заключаецца ў тым, што прававыя рамкі для правядзення выбараў у Беларусі па-ранейшаму не дазваляюць стварыць аснову для сапраўды дэмакратычных выбараў»².

Згодна з Канстытуцыяй, Прэзідэнт выбіраецца на пяць гадоў непасрэдна народам Рэспублікі Беларусь на аснове ўсеагульнага, свабоднага, роўнага і прамога выбарчага права пры таемным галасаванні. Выбары Прэзідэнта назначаюцца Палатай прадстаўнікоў не пазней чым за пяць месяцаў і праводзяцца не пазней чым за два месяцы да заканчэння тэрміну паўнамоцтваў папярэдняга Прэзідэнта. Апошнім магчымым днём правядзення выбараў было 6 лютага 2011 года, а апошнім магчымым днём іх прызначэння – 6 лістапада 2010 года. Выбары былі прызначаны на 19 снежня 2010 года. Прызначэнне выбараў адбылося 14 верасня 2010 года, на пазачарговай сесіі Палаты прадстаўнікоў Нацыянальнага сходу.

15 верасня ЦВК прыняла пакет пастановаў і іншых дакументаў па арганізацыі і падрыхтоўцы выбараў, якія не ўтрымлівалі істотных адрозненняў ад аналагічнага пакета, зацверджанага напярэдадні выбараў 2006 года. У далейшым, ЦВК прыняла некаторыя папраўкі да Метадычных рэкамендацыяў па арганізацыі выбараў, прапанаваныя апазіцыйнымі палітычнымі партыямі і некаторымі кандыдатамі ў Прэзідэнты. Гэтыя папраўкі тычыліся дадатковых мераў па абароне галасавання ад магчымых фальсіфікацый: «прадастаўленне назіральнікам рэальнай магчымасці ажыццяўляць назіранне ва ўмовах, якія забяспечваюць бачнасць працэдуры падліку галасоў», заклеиванне шчылінаў скрыняў на перыяд, калі не ажыццяўляецца датэрміновае галасаванне, і патрабаванне захоўвання бюлетэняў у апячатаных сейфах. Акрамя таго, ЦВК дазволіла кіруючым органам палітычных партый і рэспубліканскіх грамадскіх аб'яднанняў накіроўваць назіральнікаў у выбарчыя камісіі ўсіх узроўняў (як гэта было ў 2001 і 2006 гадах, але выключалася пастановай ЦВК ад 15 верасня).

У той жа самы час ЦВК не прыняла іншых прапаноў, рэалізацыя якіх спрыяла б транспарэнтнасці і справядлівасці выбарчага працэсу, такія як фарміраванне УВК у першую чаргу з прадстаўнікоў палітычных партый, абарона бюлетэня для галасавання ад падрабак ды інш. Акрамя таго, ЦВК адмовіла ў магчымасці кругласутачнай прысутнасці назіральнікаў на выбарчых участках падчас датэрміновага галасавання і некалькі разоў адхіляла прапанову аб растлумачэнні парадку падліку галасоў, г. зн. ігнаравала тыя бакі выбарчага працэсу, якія найбольш спрыяльныя для фальсіфікацый.

2. Выбарчыя камісіі

Арганізацыяй выбараў займаліся Цэнтральная выбарчая камісія (ЦВК), 155 тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК) і 6 390 участковых выбарчых камісій (УВК), у тым ліку 44 – за мяжой.

ЦВК дзейнічае на сталай аснове. У яе ўваходзяць 12 сяброў, 6 з якіх прызначае Прэзідэнт, 6 – вылучае Савет Рэспублікі Нацыянальнага сходу з кандыдатур, рэкамендаваных прэзідыумами абласных, Мінскага гарадскога Саветаў дэпутатаў і адпаведнымі выканаўчымі камітэтамі. Старшыня камісіі (Лідзія Ярмошына) і яе сакратар (Мікалай Лазавік) працуюць на прафесійнай аснове, астатнія сябры сумяшчаюць працу ў ЦВК з асноўнай. Пры гэтым, у дзеючым складзе камісіі, сфарміраваным 22 студзеня 2007 года, шмат сяброў займаюць высокія пасады ў органах выканаўчай улады. Парадак фарміравання ЦВК і яе склад, а таксама неаднаразовыя праявы лаяльнасці да дзеючага Прэзідэнта з боку яе сяброў, дазваляюць меркаваць, што ЦВК не з'яўляецца незалежным органам.

Згодна з Выбарчым кодэксам, фарміраваннем ТВК займаюцца выканкамы, якія з'яўляюцца часткай уладнай «вертыкалі» дзеючага Прэзідэнта, і мясцовыя Саветы дэпутатаў, абраныя ў

² http://www.osce.org/documents/odihr/2010/06/44755_ru.pdf

ходзе мясцовых выбараў 2010 года, якія не з'яўляліся ні свабоднымі, ні справядлівымі. За фарміраванне УВК адказваюць толькі выканкамы.

У студзені 2010 года у Выбарчы кодэкс былі ўнесены змены, датычныя фарміравання выбарчых камісій, якія абмежавалі колькасць дзяржаўных служачых ў складзе ТВК і УВК адной трацінай; зменшылі колькасць грамадзян і колькасць склад працоўных калектываў, неабходных для вылучэння кандыдата ў склад камісіі; увялі магчымасць судовага абскарджання рашэнняў аб утварэнні камісій; гарантавалі ўключэнне ў склад камісіі не менш траціны прадстаўнікоў палітычных партый і грамадскіх аб'яднанняў.

Гэтыя пазітыўныя змены, аднак, амаль не змянілі сутнасць фарміравання ТВК і УВК, асноўнымі рысамі якога з'яўляліся: адсутнасць крытэрыяў, якім павінны адпавядаць сябры камісіяў; адсутнасць гарантыяў празрыстасці на этапе вылучэння кандыдатур у склад камісій; абмежаванні ў магчымасці назіраць за працэсам зацвярджэння склада камісій.

Тэрытарыяльныя выбарчыя камісіі

Вылучэнне кандыдатур у склад ТВК, якое маглі рабіць палітычныя партыі, грамадскія аб'яднанні, працоўныя калектывы і групы грамадзян, было свабодным. Па дадзеных ЦВК, усяго быў вылучаны 2 681 кандыдат.

Пасяджэнні органаў, якія фарміравалі ТВК, адбываліся ва ўмовах абмежаванай інфармацыі аб іх месцы і часе і абмежаванага доступу для назіральнікаў. Яны мелі выключна фармальны характар і фактычна зводзіліся да безальтэрнатыўнага зацвярджэння спісаў складаў камісій, кулуарна распрацаваных мясцовымі органамі ўлады напярэдадні пасяджэнняў.

У склад ТВК былі ўключаны 2 000 сяброў. Колькасць прадстаўнікоў апазіцыйных партыяў, уключаных ў склад ТВК, склала 14 чалавек, ці 0,7% ад агульнай колькасці сяброў ТВК. «Праходнасць» кандыдатаў ад апазіцыйных палітычных партый склала 20% (14 з 70), тады як сярэднястатыстычная «праходнасць» усіх кандыдатаў склала 74,6% (2 000 з 2 681), а кандыдатаў ад лаяльных дзеючаму Прэзідэнту партый – 87,6% (106 з 121).

У некаторых выпадках назіральнікі зафіксавалі схему «дэмакратычнай адмовы» апазіцыйным прэтэндэнтам у ТВК: у склад ТВК вылучаецца чыноўнік досыць высокага рангу, органы, якія ўтвараюць камісіі, адмаўляюць гэтаму чыноўніку і прадстаўніку апазіцыі на аднолькавых падставах. Напрыклад, начальніку ідэалагічнага аддзела Смалявіцкага райвыканкама Паўлу Графутку і вылучанаму ад апазіцыйна настроеных грамадзянаў П. Вашкоўскаму, было адмоўлена ва ўключэнні ў ТВК з-за парушэння тэрміну падачы заяваў (абодва падалі іх напярэдадні тэрміну).

У Пінскую гарадскую ТВК ўключана 5 прадстаўнікоў грамадскіх арганізацый (гарадской арганізацыі «Беларускі прафсаюз працоўнікоў дзяржаўных і іншых устаноў», гарадской арганізацыі ГА «Беларускае таварыства інвалідаў», гарадской арганізацыі ГА БРСМ, гарадской

арганізацыі ГА «Беларускі саюз ветэранаў вайны ў Афганістане», гарадской арганізацыі ГА «Белая Русь»). Пры гэтым на пасяджэнні было заяўлена, што вызначаная законам квота вытрымана, таму прадстаўнікам апазіцыйнай БПЛ «Справядлівы свет» і праўрадавай КПБ было адмоўлена. Непрайшоўшым ад КПБ быў першы намеснік старшыні Пінскага гарвыканкама Аляксандр Канеўскі. Такім чынам, у абедзве камісіі прадстаўнікі апазіцыі не ўвайшлі.

Большыня сяброў ТВК (каля 80%) – незалежна ад спосабу іх вылучэння – ужо хаця бы раз былі сябрамі ТВК на папярэдніх мясцовых, парламенцкіх ці прэзідэнцкіх выбарах. Як правіла, у склад камісій увайшлі па 3–4 дзяржаўныя служачыя, у тым ліку супрацоўнікі выканкамаў і Саветаў дэпутатаў, гэта значыць тых структур, якія іх фарміравалі. Астатнія – прадстаўнікі праўрадавых грамадзянскіх арганізацый, бюджэтных арганізацый (перш за ўсё – установаў адукацыі і аховы здароўя), а таксама кіраўнікі дзяржаўных (ці кантралюемых дзяржавай) прадпрыемстваў.

Напрыклад, у Брэсцкай вобласці ўсяго сфарміравана 21 тэрытарыяльная камісія. Старшынямі сталі: 12 чыноўнікаў выканкамаў; 7 кіраўнікоў прадпрыемстваў і ўстановаў; 1 старшыня абласной арганізацыі прафсаюзаў; 1 пенсіянер. Намеснікамі старшыняў сталі: 6 выканкамаўскіх чыноўнікаў; 10 кіраўнікоў прадпрыемстваў і ўстановаў; 3 прадстаўнікі прафсаюзаў; 1 пенсіянер; 1 індывідуальны прадпрыемальнік. Сакратарамі камісіяў былі абраныя: 14 чыноўнікаў выканкамаў; 3 пенсіянеры; 3 прадстаўнікі прадпрыемстваў і ўстановаў; 1 прадстаўнік абласной арганізацыі БРСМ.

Участковыя выбарчыя камісіі

З 84 024 прадстаўнікоў, вылучаных у склад УВК палітычнымі партыямі, грамадскімі аб'яднаннямі, працоўнымі калектывамі і групамі грамадзян, толькі 1 073 былі вылучаны апазіцыйнымі палітычнымі партыямі. Вылучэнне астатніх кандыдатур адбывалася пад кіраўніцтвам мясцовых уладаў, якія вызначалі адпаведныя «квоты» для праўрадавых грамадскіх аб'яднанняў, палітычных партый, дзяржаўных прадпрыемстваў і ўстановаў, і ўзгаднялі прапанаваныя кандыдатуры яшчэ да заканчэння працэсу вылучэння.

Больш за траціну прэтэндэнтаў у сябры УВК склалі вылучэнцы грамадскіх аб'яднанняў і прафсаюзаў. Пры гэтым усяго 5 арганізацыяў – ГА «Белая Русь», ГА «Беларускі рэспубліканскі саюз моладзі», Федэрацыя прафсаюзаў Беларусі, Беларускі саюз жанчын, і Беларускае грамадскае аб'яднанне ветэранаў вылучылі 84,8% ад усіх прэтэндэнтаў ад грамадскіх аб'яднанняў і прафсаюзаў.

Адмоваў у прыёме дакументаў па вылучэнні прадстаўнікоў у склад УВК зафіксавана не было. Усе зацікаўленыя асобы здолелі падаць неабходныя дакументы і былі праінфармаваныя пра

час і месцы іх прыёму. Аднак інфармацыя пра ход падачы дакументаў выдавалася мясцовымі адміністрацыямі неахвотна, а ў большасці выпадкаў не выдавалася зусім.

Пасяджэнні выканкамаў і мясцовых адміністрацый па фарміраванню УВК адбываліся ва ўмовах адноснай адкрытасці для назіральнікаў, але мелі выключна фармальны характар. У большасці выпадкаў яны зводзіліся да хуткага і безальтэрнатыўнага зацвярджэння спісаў складу камісій, падрыхтаваных напярэдадні пасяджэнняў у закрытым рэжыме. Па словах супрацоўнікаў адміністрацый, праекты рэзалюцый па складу УВК рыхтавалі спецыяльна створаныя «працоўныя групы», таму абмеркавання складу УВК выканаўчымі камітэтамі ці мясцовымі адміністрацыямі не адбывалася.

Так, пасяджэнне Адміністрацыі Цэнтральнага раёна г. Гомеля доўжылася 14 хвілін, за якія з 1 124 прадстаўнікоў, вылучаных у склад УВК, было ўключана 626. Пасяджэнне Гродзенскага райвыканкама – 7 хвілін, за якія было «разгледжана» 485 кандыдатур і зацверджаны 471 сябар УВК. Адміністрацыя Ленінскага раёна г. Мінска сфарміравала УВК за 5 хвілін (з 1 101 кандыдатуры – 950 сяброў камісій).

Прадстаўнікі апазіцыйных палітычных партый, што вылучылі сваіх прадстаўнікоў ў склад УВК, якія прысутнічалі на пасяджэннях па ўтварэнні УВК, як правіла, не мелі магчымасці задаваць пытанні, ім не прадастаўляліся выніковыя пракаколы для азнаямлення. Умовы правядзення пасяджэння, створаныя адміністрацыяй Кастрычніцкага раёна г. Магілёва, напрыклад, не дазволілі прадстаўнікам пачуць і ўбачыць нешта – іх размясцілі ў апошніх шэрагах вялікай залы, гукаўзмацняльная апаратура не выкарыстоўвалася.

Аналагічным чынам прайшлі амаль усе мерапрыемствы па зацвярджэнні складу УВК, на якіх змаглі прысутнічаць назіральнікі кампаніі. Практычна не характарызаваліся асобы, вылучаныя ў камісіі. На пасяджэннях агучвалася толькі, што ўсе, каго прапануецца ўключыць, з'яўляюцца сталымі сябрамі выбарчых камісій, маюць «дастаковы вопыт працы», праноўвалася прагаласаваць за загадзя вызначаны спіс. Адсутнасць выразна сфармуляваных крытэрыяў дазваляла мясцовым органам улады фарміраваць УВК выключна сыходзячы са сваіх меркаванняў.

У склад 6 346 УВК, размешчаных на тэрыторыі Беларусі, былі ўключаныя 70 815 сяброў. З 1 073 кандыдатаў ад апазіцыйных палітычных партый у склад УВК увайшлі толькі 183 чалавекі, ці 17,1%. У той жа самы час сярэднястатыстычная «праходнасць» усіх кандыдатаў у склад УВК склала 84,3% (70 815 з 84 024 прэтэндэнтаў); прадстаўнікоў ад лаяльных уладзе партый – 87,7% (1 586 з 1 808), а прадстаўнікоў ад 4 буйнейшых праўрадавых грамадскіх аб'яднанняў і 1 прафсаюза – 93,2% (23 689 з 25 419).

Найбольш «безальтэрнатыўнай» аказалася Мінская вобласць, у якой з 11 747 прэтэндэнтаў у склад 1 085 УВК увайшлі 11 253 чалавекі (95,8% ад агульнай колькасці прэтэндэнтаў). «Праходнасць» прадстаўнікоў ад «Белай Русі» і Беларускага саюза жанчын склала 100% (808 з 808 і 869 з 869 адпаведна). А вось з 69 прадстаўнікоў, вылучаных чатырма апазіцыйнымі партыямі, у склад УВК Мінскай вобласці трапілі толькі 7 чалавек (10,1%).

Прадстаўнікі апазіцыйных партый склалі 0,25% ад агульнай колькасці сяброў УВК і былі прадстаўлены менш чым ў 3% УВК. Большасць з астатніх сяброў УВК хаця б аднойчы былі ў складзе выбарчых камісій на мінулых мясцовых, парламенцкіх ці прэзідэнцкіх выбарах.

Такім чынам, працэс фарміравання ТВК і УВК амаль нічым не адрозніваўся ад працэсу іх фарміравання падчас папярэдніх прэзідэнцкіх (2006), парламенцкіх (2008) і мясцовых (2010) выбараў. З пункту гледжання адпаведнасці нацыянальнаму заканадаўству гэты працэс адбываўся без значных парушэнняў, але яго вынік не дазваляе лічыць створаныя камісіі бесстароннімі і неперадузятымі.

3. Рэгістрацыя кандыдатаў

Кандыдатам у Прэзідэнты можа стаць любы грамадзянін Беларусі, не маладзейшы за 35 гадоў, у падтрымку вылучэння якога сабрана не менш за 100 000 подпісаў выбаршчыкаў.

Працэс падачы ў ЦВК заяваў аб рэгістрацыі ініцыятыўных груп ад асоб, якія маюць намер стаць кандыдатамі ў прэзідэнты, а таксама спісаў сяброў ініцыятыўных груп, адбыўся ў адпаведнасці з Выбарчым кодэксам, за адным выключэннем: дзеючы Прэзідэнт прадставіў неабходныя дакументы не асабіста, як таго патрабуе арт. 61 Кодэкса, а праз кіраўніка свайго выбарчага штаба, міністра адукацыі Аляксандра Радзькова, які таксама не быў заўважаны назіральнікамі ў ЦВК.

Заявы і спісы ад 19 ініцыятыўных груп былі разгледжаныя ЦВК ва ўстаноўлены Каляндарным планам выбараў тэрмін. Пасведчанні пра рэгістрацыю ініцыятыўных груп атрымалі 17 грамадзян, а двум было адмоўлена з той прычыны, што іх групы не налічвалі 100 чалавек, як таго патрабуе выбарчае заканадаўства. Пры разглядзе спісаў асобных кандыдатаў ЦВК прадэманстравала выключную памяркоўнасць да недахопаў у пададзеных дакументах.

Новая рэдакцыя Выбарчага кодэкса спрасціла парадак запаўнення падпісных лістоў і дазволіла збор подпісаў у форме пікетаў без атрымання папярэдняга дазволу ўладаў пры умове, што яны праводзяцца ў месцах, не забароненых мясцовымі ўладамі. Ініцыятыўныя групы ўсіх прэтэндэнтаў працавалі ў няроўных умовах ў параўнанні з ініцыятыўнай групай дзеючага Прэзідэнта. У прыватнасці, ім быў практычна забаронены доступ на тэрыторыю дзяржаўных устаноў і прадпрыемстваў, а таксама на тэрыторыю студэнцкіх і працоўных інтэрнатаў. У той жа самы час збор подпісаў шляхам пікетавання адбываўся бяз значных перашкодаў і ў адносна роўных умовах для ўсіх кандыдатаў.

Пры зборы подпісаў у падтрымку Лукашэнкі масава выкарыстоўваўся адміністрацыйны рэсурс. Найбольш распаўсюджанымі яго формамі былі: удзел у зборы подпісаў адміністрацый дзяржаўных арганізацый і прадпрыемстваў, якія прымусова збіралі подпісы ў сваіх падначаленых; збор подпісаў сябрамі ініцыятыўнай групы Лукашэнкі ў іх працоўны час; збор подпісаў асобамі, якія не з'яўляліся сябрамі ініцыятыўнай групы Лукашэнкі (г. зв. «памочнікамі сябра ініцыятыўнай групы»).

Адказныя за ідэалагічную працу ва ўстановах і на прадпрыемствах і кіраўнікі ўпраўленняў адукацыі давалі падначаленым указанні аб тым, колькі подпісаў павінна быць сабрана, а таксама крытыкавалі за невыкананне заданняў. Планавыя лічбы складалі ад 16 да 500 подпісаў на кожнага настаўніка ці іншага работніка бюджэтнай сферы, задзейнічанага ў зборы подпісаў.

Тыповым прыкладам выкарыстання адміністрацыйнага рэсурсу стала арганізацыя збору подпісаў настаўнікамі Ленінскага р-на г. Мінска. З 14 кастрычніка на працягу двух тыдняў Упраўленне адукацыі адміністрацыі Ленінскага раёна г. Мінска забяспечвала ўдзел супрацоўнікаў устаноў адукацыі ў пікеце па зборы подпісаў у падтрымку Лукашэнкі на пляцоўцы каля рынка «Серабранка». Да кіраўнікоў школ і дзіцячых садкоў раёна быў даведзены графік удзелу ў пікеце, складзены, паводле кіраўніка аддзела ідэалагічнай і выхаваўчай працы згаданага Упраўлення Анжэлы Насковай, па рэкамендацыі і з удзелам прадстаўніка штаба Лукашэнкі. Пры гэтым Наскова сцвярджала, што падначаленыя ўпраўленню працоўныя калектывы і асобныя супрацоўнікі маглі адмовіцца ад удзелу ў пікеце.

Як і падчас выбарчай кампаніі 2006 года, ініцыятыўная група Лукашэнкі ладзіла прымусовы збор подпісаў у дзяржаўных установах і прадпрыемствах пры шырокім і непасрэдным удзеле адміністрацый, што забаронена заканадаўствам. Пры гэтым распаўсюджанай з'явай быў збор подпісаў без пашпартоў грамадзян, калі неабходныя звесткі заносіліся ў падпісныя лісты паводле інфармацыі аддзелаў кадраў прадпрыемстваў і устаноў.

Подпісы ў падтрымку Лукашэнкі збіралі як сябры яго ініцыятыўнай групы, так і асобы, якія ў яе не ўваходзілі. Пры гэтым збор подпісаў у падтрымку Лукашэнкі асобамі, якія не з'яўляліся сябрамі яго ініцыятыўнай групы, меў месца не толькі ў памяшканнях дзяржаўных устаноў і прадпрыемстваў, а нават на вулічных пікетах.

Адміністрацыі прадпрыемстваў і ўстановаў у масавым парадку, пад пагрозай звальнення ці адлічэння, забаранялі падпісвацца і ўдзельнічаць у зборы подпісаў за каго-небудзь, акрамя дзеючага Прэзідэнта. Падобныя ўльтыматумы адкрытым тэкстам гучалі з вуснаў многіх кіраўнікоў. У шматлікіх выпадках, калі кіраўнікам становілася вядома пра тое, што іх падначаленыя паставілі свой подпіс не за Лукашэнку, то гэтак жа ўльтыматывыя яны патрабавалі гэтыя подпісы адклікаць ці адмовіцца ад іх.

Назіральнікі адзначылі асобныя выпадкі ціску на сяброў ініцыятыўных груп у сувязі са здачай подпісаў. У Слуцкім р-не (Мінская вобл.) адзін з сяброў ініцыятыўнай групы У. Някляева не здаў у раённую выбарчую камісію ўжо запоўненыя ім падпісныя лісты з прычыны ціску на яго з боку дырэктара сярэдняй школы, у якой ён працуе настаўнікам. У Баранавічах (Брэсцкая вобл.) сябру ініцыятыўных груп Мікалая Статкевіча і Дзмітрыя Уса патэлефанавала невядомая асоба, якая прыгразіла, што ў выпадку, калі подпісы будуць здадзеныя, іх зборшчык не зможа спакойна жыць у краіне.

Выбарчыя камісіі не дазволілі назіральнікам прысутнічаць пры праверцы сапраўднасці подпісаў, матывуючы гэта тым, што згодна з Выбарчым кодэксам назіральнікі маюць права прысутнічаць толькі на пасяджэннях камісій, тады як праверка адбываецца па-за пасяджэннямі. Адсутнасць адкрытасці пры праверцы сапраўднасці подпісаў дае сур'ёзныя падставы для сумненняў у аб'ектыўнасці яе вынікаў.

Найбольш закрытым для назірання быў адбор падпісных лістоў для выбарчай праверкі. Напрыклад, у Мазырскай раённай выбарчай камісіі (Гомельская вобл.) 20% подпісаў былі загадзя адабраныя сакратаром і перададзены сябрам камісіі для праверкі ў асобным кабінэце без удзелу назіральніка.

У той жа самы час, у асобных выпадках, чаго не фіксавалася падчас ранейшых выбарчых кампаній, назіральнікі маглі бачыць некаторыя дзеянні камісій па праверцы сапраўднасці подпісаў. Напрыклад, працэс выбаркі лістоў для праверкі ў Першамайскай раённай выбарчай камісіі г. Мінска назіральнік бачыць не мог, але атрымаў магчымасць назіраць за выбракоўваннем лістоў, выбарчымі тэлефанаваннямі выбаршчыкам ды інш.

З 17 прэтэндэнтаў, якія зарэгістравалі ініцыятыўныя групы, 11 заявілі аб здачы як мінімум 100 000 подпісаў у сваю падтрымку; яшчэ 6 прэтэндэнтаў вырашылі добраахвотна спыніць свой ўдзел ў выбарах.

Асноўныя змены ў Выбарчым кодэксе (снежань 2010 года) ў частцы працэдуры рэгістрацыі кандыдатаў у Прэзідэнты датычылі падачы дэкларацыі аб прыбытках і маёмасці, якія прадстаўляюцца кандыдатамі ў ЦВК: знізілася колькасць блізкіх (сваякоў) прэтэндэнта, аб маёмасці і прыбытках якіх трэба прадстаўляць звесткі, уведзена паняцце «істотнай неадпаведнасці звестак» (раней падставай для адмовы ў рэгістрацыі маглі стаць любыя неадкладныя звесткі).

Пасяджэнне ЦВК па рэгістрацыі кандыдатаў, якое адбылося 18 лістапада, праходзіла адкрыта, у прысутнасці назіральнікаў і журналістаў. Толькі адзін прэтэндэнт не меў ніякіх заўвагаў з боку ЦВК – Аляксандр Лукашэнка (1 100 000 подпісаў). Прэтэндэнт Уладзімір Правальскі не быў зарэгістраваны за-за таго, што, па меркаванні ЦВК, здаў толькі 118 сапраўдных подпісаў. Заўвагі да астатніх 9 прэтэндэнтаў, сабраўшых больш за 100 000 подпісаў – Рыгора Кастусёва, Аляксея Міхалевіча, Уладзіміра Някляева, Яраслава Раманчука, Віталія Рымашэўскага, Андрэя Саннікава, Мікалая Статкевіча, Дзмітрыя Уса і Віктара Цярэшчанкі – тычыліся як парушэнняў пры зборы подпісаў, так і неадпаведнасці звестак аб маёмасці і прыбытках. ЦВК палічыла

гэтыя парушэнні не перашкаджаючымі рэгістрацыі, і зарэгістравала іх кандыдатамі ў Прэзідэнты.

У цэлым, збор подпісаў і рэгістрацыя кандыдатаў адбываліся без значных абмежаванняў. У той жа самы час закрытасць працэдуры праверкі сапраўднасці подпісаў, а таксама дакументаў, пададзеных для рэгістрацыі кандыдатаў, не выключае маніпуляцыяў з боку выбарчых камісій і дае падставы разглядаць вынік рэгістрацыі хутчэй як палітычна матываваны, а не юрыдычна абгрунтаваны.

4. Спісы выбаршчыкаў

Права абіраць маюць грамадзяне Беларусі, якія дасягнулі 18 гадоў. У выбарах не ўдзельнічаюць грамадзяне, якія былі прызнаныя судом недзеяздольнымі, асобы, якія ўтрымліваюцца згодна з прысудам суда ў месцах пазбаўлення волі, а таксама асобы, у дачыненні да якіх, згодна з крымінальна-працэсуальным заканадаўствам, абраная мера стрымання – утрыманне пад вартай.

Цэнтралізаванага спіса выбаршчыкаў у краіне няма. Спісы грамадзянаў, якія маюць права ўдзельнічаць у выбарах, складаюцца на кожным выбарчым участку асобна напярэдадні кожных выбараў. Згодна з арт. 21 ВК, кожны грамадзянін мае права праверыць, ці ўключаны ён у спіс выбаршчыкаў і ці правільна ўказаныя яго дадзеныя. Гэта норма на практыцы тракуецца выбарчымі камісіямі такім чынам, што назіральнікі фактычна пазбаўлены магчымасці азнаямлення са спісамі выбаршчыкаў. Гэтыя спісы знаходзяцца выключна ў сяброў УВК і не вывешваюцца на тэрыторыі ўчастка для галасавання. Змены ў спісы выбаршчыкаў могуць уносіцца УВК фактычна да пачатку падліку галасоў, а колькасць выбаршчыкаў, зарэгістраваных на ўчастку для галасавання, указваецца толькі ў выніковым пратаколе пасля заканчэння галасавання. Усё гэта стварае магчымасці для маніпуляцый як са спісамі выбаршчыкаў, так і з агульнай колькасцю зарэгістраваных выбаршчыкаў на ўчастку.

Згодна з перапісам насельніцтва ў кастрычніку 2009 года, насельніцтва Беларусі складала 9 503 807 чалавек, у тым ліку насельніцтва ва ўзросце старэй за 18 гадоў – 7 609 438 чалавек. Калі ад гэтай колькасці адняць грамадзянаў Беларусі ва узросце старэй за 18 гадоў, пазбаўленых выбарчага права і замежнікаў, якія стала пражывалі на тэрыторыі Беларусі, ці находзіліся на яе тэрыторыі часова, то атрымаецца, што ў кастрычніку 2009 года на тэрыторыі Беларусі пражывалі 7,4-7,45 мільёнаў чалавек, што валодаюць выбарчым правам. У перыяд з кастрычніка 2009 па снежань 2010 года колькасць гэтых асобаў нязначна зменшылася ў сувязі з агульным скарачэннем насельніцтва краіны. Такім чынам, 300-350 000 тысяч жыхароў Беларусі, што маюць выбарчае права, не былі ўнесеныя ў спісы выбаршчыкаў.

5. Перадвыбарчая агітацыя

На правядзенне перадвыбарчай агітацыі кандыдатамі ў Прэзідэнты быў адведзены адзін месяц – з 18 лістапада (дзень рэгістрацыі кандыдатаў) па 18 снежня ўключна. Ва ўмовах абмежаванага доступу да дзяржаўных СМІ для ўсіх кандыдатаў, акрамя дзеючага Прэзідэнта, і абмежаванага фінансавання перадвыбарчай агітацыі (гл. ніжэй), гэты тэрмін з'яўляўся відавочна недастатковым для атрымання выбаршчыкамі поўнай інфармацыі пра кандыдатаў і іх праграмы.

Апошнія 5 дзён агітацыі (14–18 снежня) супадалі з днямі датэрміновага галасавання. У гэты час дзеючы Прэзідэнт меў непараўнальна большыя магчымасці для вядзення прамой ці схаванай агітацыі на сваю карысць, а таксама агітацыі за ўдзел выбаршчыкаў у датэрміновым галасаванні, падчас якога мелі месца масавыя парушэнні на парламенцкіх выбарах 2008 года і прэзідэнцкіх выбарах 2006 года.

Згодна з ВК, кожнаму кандыдату былі выдаткаваны сродкі з дзяржаўнага бюджэта ў памеры 2 300 базавых велічынь (≈ \$26 000) на выраб друкаваных агітацыйных матэрыялаў. Істотных праблемаў, звязаных з доступам кандыдатаў да гэтых сродкаў, не назіралася. Аднак штабы амаль усіх кандыдатаў паведамлялі аб складанасцях вырабу агітацыйных матэрыялаў, такіх як адмовы друкарняў ці затрымкі з друкам і адгрузкай замоўленых матэрыялаў.

Акрамя таго, згодна з новай рэдакцыяй ВК, кандыдаты атрымалі права ствараць уласныя выбарчыя фонды для дадатковага фінансавання перадвыбарчай агітацыі (палітычнымі партыямі, грамадскімі аб'яднаннямі, грамадзянамі і самімі кандыдатамі). Агульныя выдаткі з выбарчага фонда не павінны былі перавышаць 3 000 базавых велічынь (≈ \$34 000). Толькі адзін з 10 кандыдатаў – Уладзімір Някляеў – паспеў сабраць і выдаткаваць сродкі выбарчага фонда ў аб'ёме, блізкім да максімальна дапушчальнага.

Кожнаму кандыдату была прадастаўлена адна гадзіна (два выступленні па паўгадзіны) на тэлебачанні ў эфіры Першага каналу і адна гадзіна (два выступленні па паўгадзіны) ў эфіры Беларускага радыё. Выступы адбываліся у перыяд з 22 лістапада па 3 снежня ў працоўныя дні: па радыё – з 6.10 па 7.10, па тэлебачанні – з 19.00 па 20.00. Згодна з рашэннем ЦВК, выступы адбываліся ў прамым эфіры, што з'яўляецца пазітыўнай зменаю у параўнанні з выбарамі 2006 года, калі выступы трансляваліся ў запісы і былі цэнзураваныя. 9 снежня ЦВК разгледзела звароты кандыдатаў Някляева і Саннікава аб прадастаўленні ім дадатковага бясплатнага эфірнага часу і адмовіла ім.

Новай у параўнанні з выбарамі 2006 года з'яўлялася магчымасць удзелу кандыдатаў і іх давераных асоб у тэле- і радыёдэбатах (працягласцю 1 гадзіна кожныя) у прамым эфіры. Тэледебаты адбыліся 4 снежня (з 17.00 да 18.00). У іх ўзялі ўдзел усе кандыдаты, за выключэннем Лукашэнкі. Тэледебаты вялі журналісты, вядомыя сваім удзелам у перадачах, скіраваных на дыскрэдытацыю апазіцыі. Радыёдебаты адбыліся 5 снежня (з 17.00 да 18.00). У адозненне ад тэледебатаў, вядучы радыёдэбатаў паводзіў сябе нейтральна.

Доступ усіх кандыдатаў, за выключэннем дзеючага Прэзідэнта, да дзяржаўных электронных СМІ быў абмежаваны выступамі і дэбатамі, узгаданымі вышэй. Яны скончыліся да 5 снежня і на працягу 13 дзён да дня выбараў усе кандыдаты, за выключэннем Лукашэнкі, былі пазбаўленыя дзяржаўнага тэле- і радыёэфіру.

Для эфірнага часу, прысвечанага выбарам на дзяржаўных тэлебачанні і радыё, характэрнае «пазітыўнае паціцянаванне дзеючага Прэзідэнта, яго выразна дамінантнае становішча... і маргіналізацыя ўсіх астатніх прэтэндэнтаў»³. Напрыклад, падчас сваіх выступленняў на Усебеларускім народным сходзе (6–7 снежня), якія доўжыліся некалькі гадзінаў і шырока трансляваліся нацыянальнымі тэле- і радыёканаламі як у прамым эфіры, так у запісе, А. Лукашэнка падрабязна выклаў сваю перадвыбарчую праграму.

Кандыдаты мелі права бясплатна размясціць свае перадвыбарчыя праграмы аб'ёмам не больш за пяць машынапісных старонак у чатырох агульнадзяржаўных газетах і сямі рэгіянальных. Некаторыя кандыдаты сутыкнуліся з нежаданнем рэдакцый газет друкаваць праграмы ў прадастаўленым выглядзе. Як правіла, праграма Лукашэнкі друкавалася на першай старонцы на цэлую паласу і суправаджалася вялікімі фотопартрэтамі кандыдата. Праграмы іншых кандыдатаў звычайна размяшчаліся на ўнутраных старонках, часта ў канцы нумара. Амаль у кожнай раённай дзяржаўнай газеце быў надрукаваны артыкул «Беларусь павінна быць па-сапраўднаму моцнай!», які фактычна з'яўляецца пераказам праграмы Лукашэнкі, тады як аналагічныя матэрыялы іншых кандыдатаў раённыя газеты не друкавалі.

Рэдакцыйную палітыку дзяржаўных газет у дачыненні да ўсіх кандыдатаў, акрамя А. Лукашэнкі, красамоўна ілюстравалі загаловамі артыкулаў: «Фальшивые люди», («Маяк»,

³ Асвятленне прэзідэнцкіх выбараў 2010 г. у беларускіх СМІ. Бюлетэнь / ГА «Беларуская асацыяцыя журналістаў».

газета Бярозаўскага райвыканкама Брэсцкай вобл.), «Почему в армии не служил, кандидат?» («Віцебскі рабочы»), «Беда, коль пироги начнет печи сапожник...» («Адзінства», газета Барысаўскага райвыканкама Мінскай вобл.), «Тренируйся... на кошках!» («Гомельская праўда»). Загалоўкі і змест матэрыялаў у падтрымку А. Лукашэнкі мелі супрацьлеглую танальнасць: «Все для людей и во имя людей» («Ашмянскі веснік», газета Ашмянскага райвыканкама Гродзенскай вобл.), «На выборы надо идти с добром и народу предлагать добро» («Адзінства»), «Осознанный выбор» («Гомельские ведомости», газета Гомельскага гарвыканкама), «Выбираем того, кого хорошо знаем» («Гомельская праўда»). Апытанні выбаршчыкаў, прыведзеныя дзяржаўнымі газетамі, утрымліваюць выключна пазітыўную ацэнку А. Лукашэнкі і крытыку ўсіх астатніх кандыдатаў.

Згодна з выніковым дакладам медыя-маніторынга Беларускай асацыяцыі журналістаў «Асвятленне прэзідэнцкіх выбараў 2010 г. у беларускіх СМІ», у асноўных выпусках навін Перашага нацыянальнага тэлеканала і АНТ Лукашэнка атрымаў 62-66% эфірнага часу, прысвечанага выбарам, тады як астатнім кандыдатам дасталося каля 1%. Аналагічным чынам, дзяржаўныя газеты «Советская Белоруссия» і «Рэспубліка» прысвяцілі дзючаму Прэзідэнту 50% плошчы, адведзенай асвятленню выбараў (і яшчэ 10% – «уладзе»), тады як астатнія кандыдаты атрымалі усяго некалькі адсоткаў (акрамя таго, 14% былі прысвечаныя «апазіцыі», якая характарызавалася адмоўна ці вельмі адмоўна).

Назіральнікі адзначалі выпадкі супрацьдзеяння размяшчэнню агітацыйных плакатаў кандыдатаў, а таксама іх зрыванне і заклеіванне. Напрыклад, у Салігорску (Мінская вобл.), у краме «Юбілейная» па вул. Леніна валанцёру штаба У. Някляева не дазволілі размясціць агітацыйны плакат кандыдата, а у сталовай па вул. Заслонава такую ж адмову патлумачылі так: «Мы будзем галасаваць за Лукашэнку, таму ваш плакат не будзем вешаць». Адзначаны выпадкі зрывання матэрыялаў – А. Саннікава ў Магілёве, Р. Кастусёва – ў Бярозе (Брэсцкая вобл.) і Краснаполлі (Магілёўская вобл.), В. Рымашэўскага ў Мастах і Слоніме (Гродзенская вобл.) і ў шмат якіх іншых месцах. У Слуцку (Мінская вобл.) давераная асоба А. Саннікава Уладзімір Лемеш 9 снежня каля ўніверсама №32 па вул. Багдановіча сутыкнуўся з маладымі людзьмі, якія заклеівалі плакаты А. Саннікава вялікімі рэкламнымі плакатамі «па загаду начальства».

У большасці рэгіёнаў, за выключэннем Мінска, для сустрэч кандыдатаў і іх давераных асобаў з выбаршчыкамі ў асноўным былі вызначаны нязручныя ці невялікія памяшканні і месцы. Пазней рашэнні аб гэтым былі часткова перагледжаны, а колькасць месцаў і памяшканняў – павялічана. Сустрэчы адбываліся без істотных перашкодаў, аднак некаторыя ўстановы адмаўлялі ў прадстаўленні памяшканняў для ніх. 30 лістапада ЦВК вынесла папярэджанны кандыдатам Рымашэўскаму і Статкевічу за парушэнне выбарчага заканадаўства пры правядзенні несанкцыяванай перадвыбарчай акцыі 24 лістапада на Кастрычніцкай плошчы г. Мінска.

Агітацыя ў падтрымку дзеючага Прэзідэнта ажыццяўлялася прадстаўнікамі выканкамаў, кіраўнікамі устаноў, арганізацый і прадпрыемстваў. Напрыклад, 2 снежня 2010 года на пашыраным пасяджэнні калегіі Мінстэрства лясной гаспадаркі была прынята рэзалюцыяб якая заклікала «аддаць свой голас за дастойнага кандыдата Аляксандра Рыгоравіча Лукашэнку, які будзе гарантам рэалізацыі Праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця Рэспублікі Беларусь на 2011-2015 гады». Сходы ў калектывах і сустрэчы з даверанымі асобамі Лукашэнкі звычайна адбываліся ў працоўны час, а іх удзельнікаў збіралі прымуова. У той жа самы час адміністрацыі прадпрыемстваў і устаноў запалохвалі падначаленых з мэтай, каб тыя не ўдзельнічалі ў сустрэчах з іншымі кандыдатамі і іх даверанымі асобамі.

6. Скаргі і іншыя звароты да пачатку галасавання

Згодна з выбарчым заканадаўствам, рашэнні выбарчых камісій і іншыя дзеянні, звязаныя з выбарамі, могуць абскарджвацца ў вышэйстаячыя выбарчыя камісіі і пракуратуру. Новая

рэдакцыя Выбарчага кодэкса (снежань 2010 года) таксама надала магчымасць судовага абскарджання рашэнняў органаў, якія фарміравалі ТВК і УВК.

Паводле падлікаў назіральнікаў кампаніі, за перыяд да пачатку галасавання было пададзена 240 скаргаў і заяваў. 27 з іх – на этапе фарміравання ТВК. Большасць з іх датычыла неўключэння прадстаўнікоў апазіцыйных партый і грамадзянскіх актывістаў у склад камісій. Ніводная з гэтых скаргаў задаволена не была. З 85 скаргаў на неўключэнне 413 кандыдатаў ў склад УВК, суды не задаволілі ніводнай (2 скаргі засталіся неразгледжанымі). Суды праігнаравалі довады аб дыскрымінацыйным падыходзе выканкамаў да прадстаўнікоў апазіцыйных палітычных партый і абгрунтавалі свае адмовы тым, што фармальныя працэдуры стварэння УВК былі выкананыя. Гэтаму спрыяла адсутнасць у Выбарчым кодэксе дакладна сфармуляваных крытэрыяў адбору кандыдатаў у склад ТВК і УВК.

Напрыклад, скарга грамадзян на неўключэнне у склад УВК №35 Першамайскага раёна г. Віцебска вылучанага імі Паўла Левінава⁴ была разгледжана судом. Падчас разгляду скаргі былі ўстаноўленыя шматлікія парушэнні пры вылучэнні выбаршчыкаў, якія былі ўключаныя ў склад камісіі⁵. Акрамя таго, надчас судовага пасяджэння заяўнікі звярнулі ўвагу суда і пракурора на неадпаведнасць (падробку) подпісаў у заявах грамадзян аб вылучэнні намесніка Генеральнага дырэктара РУП «Віцебскхлебпрам» Андрэя Маркоўскага ў склад УВК. Аднак суддзя Вольга Іллюшонак адмовіла ў задавальненні скаргі, а надзорная інстанцыя пакінула гэтае рашэнне без зменаў. І толькі пасля звароту грамадзянаў у ЦВК і правядзення апошняй праверкі з выездам на месца здарэння, ЦВК прапанавала адміністрацыі Першамайскага раёна г. Віцебска вывесці Маркоўскага, які на тот момант ужо быў абраны старшынём камісіі, з яе складу. Аднак Левінаў у склад УВК уключаны так і не быў.

На этапе збору подпісаў, паводле дадзеных назіральнікаў кампаніі, была пададзена 51 скарга (з іх 3 – задаволены). Большасць гэтых скаргаў датычылася месцаў для правядзення пікетавання з мэтай збору подпісаў.

Красамоўным прыкладам падыходу выбарчых камісій да скаргаў з'яўляецца разгляд скаргі Вячаслава Дыянава і Мікіты Краснова наконт ўдзелу студэнтаў БДУІР у пікеце па зборы подпісаў у падтрымку Лукашэнкі каля крамы «Дом мэблі» па вул. Веры Харужай (г. Мінск) у вучэбны час. Дадзеныя студэнты не з'яўляліся сябрамі ініцыятыўнай групы і «дапамагалі» збіраць подпісы выбаршчыкаў, сябру ініцыятыўнай групы, прарэктару па вучэбнай працы А. Хмылю. Пры разглядзе скаргі ў Мінскай гарадской выбарчай камісіі А. Хмыль пацвердзіў, што ўдзел у пікеце прымалі студэнты БДУІР, а таксама тое, што ў той момант ён не знаходзіўся ў працоўным адпачынку. Аднак, ЦВК не ўгледзеў у дадзеным выпадку якіх-небудзь парушэнняў выбарчага заканадаўства. На думку ЦВК, А. Хмыль не знаходзіцца ў непасрэдным падначаленні ў асобы, у падтрымку якога ажыццяўляўся збор подпісаў выбаршчыкаў, і,

⁴ Левінаў быў вылучаны 153 грамадзянамі. На пасяджэнні раённай адміністрацыі па фарміраванні УВК начальнік аддзела арганізацыйна-кадравай работы адміністрацыі Першамайскага р-на Павел Сільчонак растлумачыў кіраўніку адміністрацыі Мікалаю Арлову, што ў аснову складу цяперашніх камісій, увайшлі прадстаўнікі камісій, якія паспяхова выканалі задачу пры правядзенні выбараў у мясцовыя Саветы ўвесну бягучага года. Арлоў на пасяджэнні пытанне аб фарміраванні УВК на галасаванне не ставіў, а толькі выказаў прапанову ўхваліць прапанаваныя спісы, што пацвярджаецца і выпіскай з пратакола пасяджэння адміністрацыі, у якой адсутнічаюць вынікі галасавання.

⁵ Напрыклад, у выпісцы з пратаколу пасяджэння першаснай арганізацыі ГА «Белая Русь» не паказана месца працы Т. Чэпікавай; у выпісцы з пратаколу пасяджэння першаснай арганізацыі ГА «БРСМ» не паказана колькасць сяброў аб'яднання і ўдзельнікаў сходу, адсутнічаюць і дадзеныя аб выніках галасавання за А. Міхайлава; ГА «Беларускі саюз жанчын» не паказала займаную пасаду і месца працы ўключанай у склад участковай камісіі І. Шыёнак; спецыялісты і рабочыя дапаможнага вытворчасці цэха № 2 РУП «Віцебскхлебпрам» вылучылі ў склад камісіі медсястру Л. Агееву, якая не з'яўлялася сябрам гэтага працоўнага калектыву, аналагічна ўчыніў і калектыў бухгалтэрыі гэтага прадпрыемства, вылучыўшы ў склад камісіі В. Грахоўскую, што з'яўляецца парушэннем арт. 35 Выбарчага кодэкса. Адміністрацыяй у суд быў прадстаўлены пратакол працоўнага калектыву аб вылучэнні ў склад камісіі Валянціна Уладзіміраўны Фок, тады як у склад камісіі была ўключаная Алена Іванаўна Фок.

адпаведна, мог «запрашаць» студэнтаў для ўдзелу ў пікеце. Таксама ЦВК адзначыў, што расклад заняткаў у студэнтаў можа мець свае асаблівасці і ў іх могуць быць свабодныя ад заняткаў дні. Пры гэтым у адказе на скаргі нічога не гаворыцца пра тое, ці былі канкрэтныя студэнты, якія прымалі ўдзел у пікеце, вольныя ад заняткаў ва ўніверсітэце ў гэты дзень, а таксама аб факце ўдзелу А. Хмыля ў пікеце ў працоўны час. Факт правамоцнасці збору подпісаў асобамі, якія не з'яўляюцца сябрамі ініцыятыўнай групы ЦВК патлумачыў тым, што запісы ў падпісны ліст маюць права рабіць яшчэ і «памочнікі сяброў ініцыятыўнай групы». Аднак Выбарчы кодэкс пра «памочнікаў» нічога не гаворыць, утрымліваючы імператыўнае патрабаванне, што гэтыя запісы (акрамя даты і подпісу, якія ставяцца ўласнаручна тым, хто падпісваецца) могуць рабіць толькі сябры ініцыятыўнай групы.

На этапе рэгістрацыі кандыдатаў была пададзена толькі адна скарга – Уладзімірам Правальскім, якому ЦВК адмовіла ў рэгістрацыі ў якасці кандыдата ў Прэзідэнты. Вярхоўны Суд пакінуў скаргу без задавальнення.

Пры разглядзе скаргаў ЦВК дэманстравала няроўны падыход да розных кандыдатаў. За парушэнне выбарчага заканадаўства пры зборы подпісаў было вынесена папярэджанне ініцыятыўнай групе Някляева. У той жа час амаль усе скаргі на парушэнні з боку ініцыятыўнай групы Лукашэнкі былі накіраваныя ў ніжэйстаячыя камісіі. ЦВК і ТВК не задаволілі ніводнай са скаргаў на парушэнні выбарчага заканадаўства ініцыятыўнай групай дзеючага Прэзідэнта.

Як і падчас ранейшых выбарчых кампаній, пракуратура ў большасці выпадкаў ухілялася ад ажыццяўлення праверак па скаргах суб'ектаў выбарчага працэсу, і перапраўляла іх ў выбарчыя камісіі. У той жа самы час пракуратура вынесла папярэджанні некалькім кандыдатам у Прэзідэнты ў сувязі з іх заклікам да выбаршчыкаў узяць удзел у акцыях на Кастрычніцкай плошчы г. Мінска, забароненай уладамі для любых масавых мерапрыемстваў.

7. Міжнародныя і нацыянальныя назіральнікі

Па дадзеных ЦВК, на выбарах было акрэдытавана 1 036 міжнародных і 39 619 нацыянальных назіральнікаў. Большасць міжнародных назіральнікаў дзейнічала ў складзе місій БДІПЧ/АБСЕ і СНД.

Сярод нацыянальных назіральнікаў большасць складалі прадстаўнікі пяці найбуйнешых праўладных грамадскіх аб'яднанняў («Белая Русь», Беларускае рэспубліканскае саюз моладзі (БРСМ), Беларускае саюза жанчын, Беларускае грамадскае аб'яднанне ветэранаў і Федэрацыя прафсаюзаў Беларусі) – 20 715 чалавек, а таксама 4 343 назіральнікі ад лаяльных уладзе палітычных партый. Сярод 10 516 назіральнікаў, вылучаных грамадзянамі і працоўнымі калектывамі, і 3 051 назіральнікаў, вылучаных астатнімі грамадскімі аб'яднаннямі краіны (за выключэннем БХК), выключную большасць складалі назіральнікі, вылучаныя па загадзе ўладаў. Апошнім ставілася задача перашкаджаць дзейнасці незалежных назіральнікаў і журналістаў⁶. На момант публікацыі гэтай справаздачы не было вядома ніводнага акта аб

⁶ Аб тым, да якога назірання рыхтаваліся праўладныя назіральнікі, стала вядома 30 лістапада 2010 года падчас семінара-трэнінга для сяброў УВК Маскоўскага раёна г. Мінска. Намеснік старшыні раённай ТВК Аляксандр Кудзермаеў запатрабаваў ад старшыняў камісій забяспечыць прысутнасць «брыгадаў нашых назіральнікаў» колькасцю не менш за 10 чалавек на кожным выбарчым участку, якія павінны быць вылучаныя ад «Белай Русі», БРСМ і Беларускага саюза жанчын, а таксама ад працоўных калектываў і грамадзян. Кудзермаеў таксама абвясціў, што 2 снежня будзе праведзены трэнінг для старшых гэтых груп («брыгадзіраў») на тэму «як і што трэба рабіць у выніку ўзнікнення патавай сітуацыі на ўчастку», г. зн. як супрацьдзейнічаць незалежным назіральнікам і журналістам, у якіх могуць узнікнуць пытанні наконт працэсу падліку галасоў, і як хутка складаць акты аб тым, што падлік галасоў быў праведзены правільна (ў выпадку, калі ў сяброў выбарчых камісій ад апазіцыйных партый узнікнуць сумневы наконт правільнасці падліку галасоў, ці яны адмовяцца падпісваць выніковыя пратаколы, ці захочуць аформіць асаблівае меркаванне).

парушэннях падчас выбараў, які быў бы складзен такімі назіральнікамі, альбо якой-небудзь справаздачы, абнародаванай імі па выніках назірання.

Незалежнае ад уладаў нацыянальнае назіранне было прадстаўленае кампаніяй «Праваабаронцы за свабодныя выбары» кампаніяй партыйнага назірання «За справядлівыя выбары», а таксама назіраннем «Руха «За Свабоду» і праекта «Назіранне за выбарамі: тэорыя і практыка». Акрамя таго, Беларуская асацыяцыя журналістаў ажыццяўляла маніторынг асвятлення выбараў у СМІ.

	Колькасць доўга-тэрміновых назіральнікаў	Колькасць каротка-тэрміновых назіральнікаў	Колькасць выбарчых участкаў, ахопленых назіраннем*		
			Датэрміновае галасаванне	Дзень выбараў	
				Галасаванне	Падлік галасоў
Міжнароднае назіранне**					
Місія БДПЧ/АБСЕ па назіранні за выбарамі	40	452**	860	960	162
Місія назіральнікаў ад СНД ****	42	294	678	2 906	
Нацыянальнае назіранне, незалежнае ад уладаў					
Кампанія «Праваабаронцы за свабодныя выбары»	80	600	300	300	
Кампанія партыйнага назірання «За справядлівыя выбары»	-	1 000	250	250	
Назіранне «Руха «За Свабоду»	-	650	-	634	
Праект «Назіранне за выбарамі: тэорыя і практыка»	-	94	-	55	

* Агульная колькасць участкаў, ахопленых міжнародным і незалежным нацыянальным назіраннем значна меншая, чым арыфметычная сума лічбаў у кожнай калонцы, паколькі на вялікай колькасці участкаў стала прысутнічалі (ці часова іх наведвалі) розныя міжнародныя і незалежныя нацыянальныя назіральнікі.

** Іншыя замежныя назіральнікі – гэта прадстаўнікі Міжпарламенцкай асамблеі СНД, парламентаў і выбарчых органаў замежных дзяржаваў, дыпламатычных місій у Беларусі, а таксама індывідуальныя замежныя назіральнікі.

*** Уключна з 63 назіральнікамі ад Парламенцкай асамблеі АБСЕ.

**** Уключна з 31 грамадзянінам Беларусі – супрацоўнікам Сакратарыяту СНД.

8. Датэрміновае галасаванне

Згодна з арт. 53 Выбарчага кодэкса, датэрміновае галасаванне пачынаецца не раней за пяць дзён да дня выбараў. Яно адбываецца ў памяшканні УВК у прысутнасці не менш за двух яе сяброў з 10 да 14 і з 16 да 19 гадзін. Афіцыйнага пацвярджэння немагчымасці прысутнічаць у дзень выбараў ад выбаршчыкаў не патрабуецца. У першы дзень датэрміновага галасавання пламбіруюцца і апячатваюцца скрыні. УВК штодзённа складае і вывешвае пратакол, у якім указана агульная колькасць атрыманых бюлетэняў, колькасць выбаршчыкаў, якія іх атрымалі (у апошні дзень – агульная колькасць за ўсе дні), колькасць сапсаваных і асобна – нявыкарыстаных бюлетэняў. Прымус да ўдзелу ў датэрміновым галасаванні забаронены.

Прымус да удзелу ў датэрміновым галасаванні да пачатку датэрміновага галасавання

Пачынаючы з апошняй дэкады лістапада, мела месца інтэнсіўнае выкарыстанне адміністрацыйнага рэсурсу для забеспячэння датэрміновага галасавання. Выканкамы інструктавалі ідэалагічных работнікаў устаноў і прадпрыемстваў, тыя ў сваю чаргу ўздзейнічалі на падначаленых. На многіх прадпрыемствах адміністрацыя вызначала, хто менавіта павінен прагаласаваць датэрмінова, патрабавала прадстаўлення пацвярджэнняў датэрміновага галасавання. Нярэдка на сходах калектываў прадстаўнікі адміністрацый адкрыта заяўлялі пра тое, што датэрміновае галасаванне з'яўляецца абавязковым для ўсіх.

Большасць выпадкаў прымусу датычылася ціску на навучэнцаў і студэнтаў ссн і внз з боку выкладчыкаў і адміністрацый адпаведных устаноў. Шырокую вядомасць атрымала відэа, распаўсюджанае ў сетцы Інтэрнэт, якое фіксуе факт відавочнага прымусу навучэнцаў куратарам Мінскага дзяржаўнага тэхналагічнага каледжа да ўдзелу ў датэрміновым

галасаванні. 19 снежня ў прамым эфіры ток-шоў «Выбар» на тэлеканале ОНТ пра гэты факт нагадаў вядучы праграмы Сяргей Дарафееў, запытаўшы ў прысутнай у тэлестудыі старшыні ЦВК Ярмошынай: «Дык значыць выбары прайшлі з парушэннямі?» Старшыня ЦВК на пытанне адказала сыходам з прамога эфіру і нежаданнем «ліберальнічаць» (яе словы). Сам Дарафееў неўзабаве быў адхілены ад эфіру, а перадача «Выбар» была зачынена.

Умовы для назірання

30 лістапада ЦВК адмовіла ў магчымасці кругласуткавай прысутнасці назіральнікаў на выбарчых участках падчас датэрміновага галасавання. Такім чынам, назіральнікі не мелі эфектыўнай магчымасці бесперапынна назіраць за скрынямі і быць упэўненымі ў тым, што са скрынямі не адбываецца ніякіх маніпуляцый. Акрамя таго, мелі месца наступныя складанасці:

	14 снежня	15 снежня	16 снежня	17 снежня	18 снежня	У сярэднім
Колькасць выбарчых участкаў, з якіх ёсць дадзеныя	282	281	294	306	335	300
1. Адсотак выбарчых участкаў, на якіх мелі месца адмовы ў акрэдытацыі незалежным назіральнікам	5,3%	1,8%	2,7%	0,3%	2,1%	2,4%
2. Адсотак выбарчых участкаў, на якіх ствараліся перашкоды незалежным назіральнікам	8,9%	10,3%	8,2%	8,5%	5,7%	8,3%

1. *Адмовы ў акрэдытацыі незалежным назіральнікам.* Зафіксаваны ў сярэднім на 2,4% участкаў, ахопленых назіраннем. Прэтэнзіі старшынь камісій да назіральнікаў часцей за ўсё датычылі фармальнасцяў – адсутнасць пячаткі на пратаколе, які пацвярджае вылучэнне ад грамадскага аб'яднання, адсутнасць датаў нараджэння грамадзян у заяве аб вылучэнні ад групы выбаршчыкаў і г.д.⁷ Гэтыя адмовы, як правіла, пераадольваліся пры дэманстрацыі назіральнікамі намераў іх абскардзіць або пасля кансультацый старшынь УВК з вышэйстаячымі камісіямі і супрацоўнікамі выканкамаў.

2. *Перашкоды незалежным назіральнікам.* Былі зафіксаваныя ў сярэднім на 8,3% выбарчых участкаў. У цэлым, назіральнікі мелі магчымасць увесь час знаходзіцца на выбарчых участках падчас афіцыйных гадзін працы і назіраць за працэсам галасавання. Пры гэтым, сябры УВК патрабавалі ад іх назіраць толькі з вызначанага месца⁸. Мелі месца выпадкі забароны карыстання мабільнымі тэлефонамі і фотаапаратурай⁹. Адзначаны таксама выпадкі забароны весці падлік колькасці прыняўшых удзел у галасаванні ці размаўляць з выбаршчыкамі па-за ўчасткам¹⁰. Нярэдка адзначаліся выпадкі псіхалагічнага ціску і пагрозаў.¹¹

⁷ У г.п. Глуск (Магілёўская вобл.) на выбарчым участку №2 было адмоўлена ў акрэдытацыі Ігару Кірыну, на падставе таго, што ў пададзенай ім заяве адсутнічалі даты нараджэння выбаршчыкаў. У в. Абухава Гродзенскага р-на (Гродзенская вобл.) на участку №24 было назіральніце Алене Ралекце было адмоўлена ў акрэдытацыі са спасылкай на тое, што на пратаколе яе вылучэння няма пячаткі. У Магілёве на участку № 66 ў акрэдытацыі адмовілі прадстаўнікам БХК і Магілёўскага праваабарончага цэнтра Аляксею Кажэку і Наталлі Самахвалавай, паведаміўшы ім, што паколькі памяшканне для галасавання маленькае і ўжо акрэдытавана 7 назіральнікаў, зарэгістраваць яшчэ двух не ўяўляецца магчымым.

⁸ На выбарчым участку № 12 г. Жодзіна (Мінская вобл.) назіральнікаў размясцілі ў калідоры па-за межамі бачнасці працэсу галасавання. У Гомелі на участку № 44 Чыгуначнага р-на размяшчэнне як скрыні, так і назіральнікаў было такім, што не дазваляла бачыць галасаванне.

⁹ У выбарчым участку № 122 Кастрычніцкага р-на г. Магілёва старшыня камісіі адмовіў назіральнікам у азнаямленні са спісамі выбаршчыкаў і акрэдытаваных назіральнікаў. У Брэсце на участку № 15 Ленінскага р-на старшыня камісіі не дазваляла назіральніцы Вользе Маслоўскай фатаграфавать і нават прымяняла да яе сілу, каб перашкодзіць гэта рабіць, сцвярджаючы, што фатаграфавать можна толькі з яе дазволу. Аналагічная забарона была зафіксавана ў Мінску на участку 27 Савецкага р-на – назіральніку Андрэю Крэчку старшыня УВК забараніў фатаграфавать пратакол і скрыню.

¹⁰ На выбарчым участку № 4 Ленінскага р-на г. Гродна старшыня камісіі Леанід Валенцюкевіч зрабіў заўвагу, са складаннем акта, назіральнікам Людміле Сцярыцкай і Раману Бараноўскаму, што тыя падлічваюць колькасць людзей, якія прыйшлі галававаць. Валенцюкевіч заявіў, што назіральнікі не маюць права рабіць гэта. На участку № 57 Першамайскага р-на г. Мінска старшыня камісіі Анатоль

3. Апячатванне скрыняў у першы дзень галасавання. У назіральнікаў не было магчымасці назіраць гэта на 2,6% выбарчых участкаў. Адзначаны выпадкі апячатвання скрыняў да пачатку галасавання, яшчэ да з'яўлення назіральнікаў¹². Асноўнай праблемай падчас галасавання было кепскае апячатванне скрыняў і заклеяванне іх шчылін у наступныя дні галасавання, што назіралася на вялікай колькасці участкаў.

Выяўленыя парушэнні

На працягу датэрміновага галасавання назіральнікі зафіксавалі шматлікія парушэнні выбарчага заканадаўства. Агульная статыстыка найбольш тыповых з іх прыводзіцца ніжэй. Назіральнікі кампаніі падалі 125 скаргаў і заяваў па фактах парушэнняў выбарчага заканадаўства ў ТВК і пракуратуру.

	14 снежня	15 снежня	16 снежня	17 снежня	18 снежня	У сярэднім
Колькасць выбарчых участкаў, з якіх ёсць дадзеныя	282	281	294	306	335	300
1. Адсотак выбарчых участкаў, на якіх былі выпадкі працы УВК не па раскладзе (10.00-14.00; 16.00-19.00)	8,5%	6,8%	5,8%	3,6%	7,5%	6,4%
2. Адсотак выбарчых участкаў, на якіх было ўмяшальніцтва пабочных асобаў у працу УВК	7,1%	8,9%	3,7%	5,6%	3,6%	5,8%
3. Адсотак выбарчых участкаў, на якіх зафіксаваны прымус да ўдзелу ў датэрміновым галасаванні	8,9%	14,2%	10,2%	12,4%	6,9%	10,5%
4. Адсотак выбарчых участкаў, на якіх фіксаваліся выпадкі выдачы некалькіх бюлетэняў адной асобе	3,2%	2,1%	1,4%	1,6%	1,5%	2,0%
5. Адсотак выбарчых участкаў, на якіх не вывешваўся пратакол з дадзенымі пасля кожнага дня галасавання	2,5%	1,4%	0,3%	1,3%	0,9%	1,3%

1. *Праца УВК не па афіцыйным раскладзе.* Адзначана ў сярэднім на 6,4% выбарчых участкаў. Назіральнікам дазвалялі прысутнічаць ў пакоі для галасавання толькі ў афіцыйныя гадзіны працы УВК. Пры гэтым імі адзначаюцца шматлікія факты знаходжання сяброў камісіі ў зачыненым пакоі для галасавання да 10.00, з 14 да 16.00 і пасля 19.00, што тлумачылася як «працоўны момант» УВК, «падрыхтоўка пакоя да галасавання» ды інш.

2. *Умяшальніцтва пабочных асобаў у працу УВК.* Адзначана ў сярэднім на 5,8% выбарчых участкаў. У асноўным гэтымі пабочнымі асобамі з'яўляліся прадстаўнікі мясцовых выканаўчых органаў улады ці прадстаўнікі адміністрацый арганізацый і ўстаноў. Масва зарэгістраваны выпадкі непасрэднага кантролю, у тым ліку, праз зверку спісаў выбаршчыкаў, з боку прадстаўнікоў адміністрацый навучальных устаноў, інтэрнатаў ды інш. удзелу студэнтаў і навучэнцаў у датэрміновым галасаванні. УВК рэгулярна прадастаўлялі кіраўніцтву

Шабельнік забараняў назіральнікам размаўляць з выбаршчыкамі па-за памяшканнем для галасавання пад пагрозай выдалення з участка.

¹¹ У в. Абухава Гродзенскага р-на (Гродзенская вобл.) на участку № 24 на назіральнікаў Галіну Дзербыш і Алену Рапекту аказвала псіхалагічны ціск, замінаючы працаваць, супрацоўніца райвыканкаму Святлана Дабрыян, распытваючы ў назіральнікаў хто яны такія, як і па якім праве патрапілі ў назіранне. На участку № 67 Фрунзенскага р-на г. Мінска старшыня камісіі Роберт Хмара рэагаваў на заўвагі назіральнікаў пагрозамі выдалення з участка. Назіральніцу на участку № 11 г. Жодзіна (Мінская вобл.) Святлану Лапіцкую спрабавалі адхіліць ад назірання тэрміновымі тэлефоннымі выклікамі на працу, спасылаючыся на ціск з боку высокага начальства.

¹² У Брэсце на выбарчым участку № 4 Ленінскага р-на старшыня камісіі не дапусціў назіральніка Аляксандра Меляшчэню на апячатванне скрыні. На ўчастку № 11 Навабеліцкага р-на г. Гомеля скрыня была апячатана да прыходу назіральнікаў. Старшыня камісіі Святлана Шаўцова не змагла патлумачыць, калі была апячатана скрыня. На участку № 26 г. Маладзечна (Мінская вобл.) сябры камісіі вынеслі ўжо апячатаную скрыню з кабінета старшыні (дырэктара школы) Зоі Кокаш.

адпаведных устаноў ці адміністрацый інфармацыю аб колькасці тых, хто ўзяў ўдзел у датэрміновым галасаванні.

3. *Прымус да ўдзелу ў галасаванні на ўчастку.* Выпадкі прымусу былі ў сярэднім зафіксаваны на 10,5% выбарчых участкаў. Як і падчас папярэдніх выбараў, асноўнымі катэгорыямі такіх выбаршчыкаў з'яўляліся: іншагароднія студэнты, жыхары інтэрнатаў, ваеннаслужачыя, супрацоўнікі дзяржаўных прадпрыемстваў, грамадзяне, асуджаныя да абмежавання волі, ды інш. Прыкметамі адміністрацыйнага прымусу да ўдзелу ў датэрміновым галасаванні былі: просьба выбаршыкаў да сяброў УВК выдаць даведку аб удзеле ў галасаванні, арганізаваны прывод ці прывоз выбаршчыкаў на ўчастак для галасавання, інфармаванне сябрамі УВК прадстаўнікоў адміністрацыі аб удзеле ў датэрміновым галасаванні ды інш.

4. *Выдача некалькіх бюлетэняў адной асобе.* У сярэднім назіралася на 2,0% выбарчых участкаў. Сярод выяўленых фактаў пераважаюць выпадкі выдачы бюлетэняў родным выбаршчыкаў.

5. *Невывешванне пратаколаў аб выніках штодзённага галасавання.* У сярэднім мела месца на 1,3% выбарчых участкаў. Назіральнікам нярэдка даводзілася ўказваць сябрам УВК на неабходнасць паведамлення штодзённых вынікаў датэрміновага галасавання.

Удзел у датэрміновым галасаванні

Істотную праблему для назіральнікаў складаў доступ да дадзеных аб колькасці выбаршчыкаў, зарэгістраваных на ўчастку. У сярэднім яго не было на 1/3 участкаў. Нярэдкамі былі выпадкі прамой адмовы УВК прадставіць гэтыя дадзеныя.

Дзень	Колькасць участкаў, на якіх былі даступныя дадзеныя аб колькасці выбаршчыкаў	Колькасць выбаршчыкаў на гэтых участках	Колькасць выбаршчыкаў, прагаласаваўшых на гэтых участках	Адсотак прагаласаваўшых ад агульнай колькасці выбаршчыкаў
14 снежня	186	335 014	9 569	2,82%
15 снежня	204	368 302	14 431	3,92%
16 снежня	210	379 677	16 583	4,37%
17 снежня	224	403 780	20 964	5,19%
18 снежня	238	435 822	27 092	6,22%
Усяго:				22,52%

У большасці выпадкаў дадзеныя падліку колькасці прагаласаваўшых, які ажыццяўляўся назіральнікамі бесперапынна, супадалі (ці адрозніваліся неістотна ў межах дапушчальнай пагрэшнасці) з дадзенымі УВК аб выніках кожнага дня датэрміновага галасавання. У сярэднім колькасць прагаласаваўшых выбаршчыкаў па падліках назіральнікаў складала 97,2% ад колькасці прагаласаваўшых, аб'яўленых УВК на участках, ахопленых назіраннем.

У той жа час на некаторых участках былі адзначаны выпадкі сур'ёзнага разыходжання дадзеных аб колькасці прагаласаваўшых за 5 дзён датэрміновага галасавання, аб'яўленых УВК (у большы бок), з падлікамі назіральнікаў за гэтыя дні.

9. Дзень выбараў: галасаванне па месцы знаходжання выбаршчыкаў

Згодна з Выбарчым кодэксам, забеспячэнне галасавання па месцы знаходжання ў дзень выбараў адбываецца выключна па пісьмовай ці вуснай просьбе выбаршчыка, які не можа з'явіцца на ўчастак, тлумачэнне прычын не патрабуецца. УВК стварае спецыяльны спіс такіх выбаршчыкаў, выпісваючы ў яго звесткі з агульнага. Спецыяльную скрыню для галасавання суправаджаюць не менш як два сябры УВК, якія загадзя атрымоўваюць такую колькасць бюлетэняў, якая адпавядае колькасці выбаршчыкаў, унесеныя ў спецыяльны спіс.

Назіранне за галасаваннем па месцы знаходжання часам было праблематычным, паколькі сябры УВК мелі ў сваім распараджэнні транспартныя сродкі, а назіральнікаў часта не бралі з сабой праз «недахоп месцаў». Часам упאўнаважаныя сябры УВК сыходзілі таемна, не афішуючы. Таму назіральнікі ў асноўным фіксавалі парушэнні, якія датычаць фармальных бакоў арганізацыі такога галасавання.

Значная колькасць парушэнняў падчас галасавання па месцы знаходжання выбаршчыкаў была звязаная з складаннем адпаведных спісаў. Як правіла, выбаршчыкі ўносіліся камісіямі ў спісы зыходзячы з меркаванняў узросту, геаграфічнай аддаленасці (асабліва характэрна для сельскіх участкаў), а не паводле просьбаў выбаршчыкаў¹³. На многіх участках колькасць асоб, якія прагаласавала па месцы знаходжання была непрапарцыйна вялікай – да 30% (у сярэднім па краіне – 7,61%). Старшыні камісій нярэдка адмаўлялі назіральнікам у магчымасці азнаёміцца са спісамі выбаршчыкаў¹⁴.

Распаўсюджанай практыкай было ўнясенне ў спіс асобаў, якія пра гэта не прасілі. Назіральнікам, якім удалося папрысутнічаць падчас абходу выбаршчыкаў са скрыняй, зафіксавана вялікая колькасць сітуацый, калі выбаршчыкі адмаўляліся галасаваць або выказвалі здзіўленне гасцям. Адзначаліся таксама і парушэнні прынцыпу свабоды галасавання, выпадкі прымусу, а таксама галасавання адной асобы за іншых асоб. Таксама былі зафіксаваны выпадкі, калі выбаршчыкі ўжо прагаласавалі датэрмінова, але ў дзень выбараў да іх прыходзілі дамоў і прапаноўвалі прагаласаваць яшчэ раз¹⁵.

Назіраць за працэсам выдачы сябрам УВК бюлетэняў часам не было магчымасці, паколькі бюлетэні выдаваліся або загадзя, або таемна, у іншым памяшканні. Вельмі часта назіральнікам не прадастаўлялася ніякай інфармацыі па гэтым аспекце. Разам з тым, зафіксавана вялікая колькасць выдачы «круглай» колькасці бюлетэняў – напрыклад, 100 – і выдачы бюлетэняў стосамі, без падліку¹⁶.

Мелі месца і парушэнні ўмоваў захавання скрыняў на ўчастку – не ў полі зроку назіральнікаў, аднак, у параўнанні з вышэйназванымі парушэннямі, нешматлікія.

Парушэнні на 282 выбарчых участках, ахопленых назіраннем

Пытанне	Колькасць «ТАК»	Колькасць «НЕ»	Адсотак «ТАК»	Адсотак «НЕ»
1. Ці вёўся на ўчастку спіс выбаршчыкаў, якія пажадалі галасаваць па месцы свайго знаходжання?	274	8	97,16	2,84
2. Ці ўносіліся ў гэты спіс асобы, якія не звярталіся ў УВК з адпаведнай просьбай?	52	230	18,44	81,56
3. Ці прадастаўляў старшыня УВК назіральнікам інфармацыю аб колькасці выбаршчыкаў, якія пажадалі прагаласаваць па месцы свайго знаходжання?	237	45	84,04	15,96
4. Ці адпавядала колькасць бюлетэняў, выдадзеных членам УВК для галасавання па месцы знаходжання, колькасці выбаршчыкаў у адпаведным спісе?	220	62	78,01	21,99

¹³ На ўчастку № 53 г. п. Барань Аршанскага р-на (Віцебская вобл.) у спіс былі аўтаматычна ўнесены асобы, старэйшыя за 70 год. На ўчастку № 45 г. Віцебска ў спіс аўтаматычна патрапілі ўсе інваліды і пенсіянеры.

¹⁴ Напрыклад, катэгарычныя адмовы мелі месца на выбарчых участках № 3 (старшыня Мішчук) і № 48 (старшыня Фурманава) г. Пінска (Брэсцкая вобл.), участку № 20 Кастрычніцкага р-на г. Віцебска (старшыня Наследнікава), участку № 5 г. Ганцавічы (Брэсцкая вобл.) і шмат якіх іншых.

¹⁵ Напрыклад, на выбарчым участку № 9 г. Жодзіна (Мінская вобл.) выбаршчык Зубра не звярталася з падобнай просьбай. На ўчастку № 7 г. Салігорска (Мінская вобл.) выбаршчыца Шараварава нават не збіралася ўдзельнічаць у выбарах, але ў спісах прысутнічала. На ўчастку № 16 Першамайскага р-на г. Віцебска маці выбаршчыка Муратава прагаласавала датэрмінова, аднак да яе прышлі ў дзень выбараў і прапанавалі прагаласаваць яшчэ раз.

¹⁶ Так, на выбарчым участку № 66 Ленінскага р-на Магілёва, як стала вядома назіральнікам, падчас датэрміновага галасавання ў спіс для галасавання па месцы знаходжання запісалася 16 чалавек, аднак у дзень выбараў з участка выйшла тры групы сяброў камісіі са скрынямі для галасавання па месцы знаходжання са спісамі па 50 чалавек у кожным. Тлумачыць гэта назіральнікам у камісіі адмовіліся.

Пытанне	Колькасць «ТАК»	Колькасць «НЕ»	Адсотак «ТАК»	Адсотак «НЕ»
5. Ці дазволілі назіральнікам прысутнічаць пры галасаванні па месцы знаходжання выбаршчыкаў?	231	51	81,91	18,09
6. Ці былі выпадкі, калі выбаршчыкі заяўлялі, што не выказвалі жадання галасаваць па месцы свайго знаходжання, калі да іх прыходзілі члены УВК?	34	248	12,06	87,94
7. Ці мелі месца выпадкі прамой ці прыхаванай агітацыі з боку членаў УВК падчас арганізацыі галасавання па месцы знаходжання выбаршчыкаў?	8	274	2,84	97,16
8. Ці ўносіліся выбаршчыкі ў спіс для галасавання па месцы знаходжання пасля 18.00?	8	274	2,84	97,16
9. Ці захоўваліся скрыні для галасавання па месцы знаходжання выбаршчыкаў у бачным для назіральнікаў месцы?	262	20	92,91	7,09
10. Ці праходзіла галасаванне па месцы знаходжання выбаршчыкаў са значнымі парушэннямі ў цэлым?	49	233	17,38	82,62

10. Дзень выбараў: галасаванне на выбарчых участках

Згодна з Выбарчым кодэксам, галасаванне ў дзень выбараў адбываецца на выбарчых участках з 8 да 20 гадзін. На выбарчых участках у закрытых установах яно можа быць абвешчана скончаным раней, калі свой голас аддалі ўсе выбаршчыкі са спіса. Галасаванне адбываецца ў спецыяльна адведзеных памяшканнях з кабінамі ці пакоямі для тайнага галасавання. Скрыні для галасавання правяраюцца, пламбуюцца ці апячатваюцца да пачатку галасавання ў прысутнасці не менш як 2/3 складу камісіі. Бюлетэнь выдаецца выбаршчыку пад подпіс пасля прад'яўлення адпаведнага дакумента. Выбаршчык галасуе асабіста.

У шэрагу выбарчых участкаў назіральнікамі выяўлены: заход ў кабінку для галасавання па некалькі чалавек, галасаванне не асабістае, а за родзічаў па прад'яўленні іх пашпартоў ды інш. Паводле назіральнікаў, на гэтыя парушэнні УВК не звярталі значнай увагі. Як і падчас датэрміновага галасавання, на шэрагу участкаў назіральнікам не прадастаўлялі звестак аб агульнай колькасці выбаршчыкаў у спісе, аб колькасці тых, хто галасуе па месцы знаходжання, аб колькасці атрыманых бюлетэняў ды інш.

Парушэнні на 300 выбарчых участках, ахопленых назіраннем

Пытанне	Колькасць «ТАК»	Колькасць «НЕ»	Адсотак «ТАК»	Адсотак «НЕ»
1. Ці былі адмовы ў рэгістрацыі назіральнікаў, якія выказалі жаданне прысутнічаць на ўчастку?	10	290	3,33	96,67
2. Ці прадставілі назіральнікам звесткі аб колькасці выбаршчыкаў на участку?	278	22	92,67	7,33
3. Ці прадставілі назіральнікам колькасць атрыманых бюлетэняў?	278	22	92,67	7,33
4. Ці маглі назіральнікі непасрэдна бачыць працэдуру выдачы бюлетэняў выбаршчыкам?	257	43	85,67	14,33
5. Ці фіксаваліся факты выдачы некалькіх бюлетэняў адной асобе?	29	271	9,67	90,33
6. Ці была забяспечана таемнасць галасавання?	281	19	93,67	6,33
7. Ці ўмешваліся пабочныя асобы ў працу УВК?	28	272	9,33	90,67
8. Ці мелі месца выпадкі прамой ці прыхаванай агітацыі на выбарчым участку?	22	278	7,33	92,67
9. Ці паступалі скаргі падчас галасавання?	64	236	21,33	78,67
10. Ці праходзіла галасаванне на выбарчым участку ў дзень выбараў са значнымі парушэннямі ў цэлым?	60	240	20,00	80,00

11. Дзень выбараў: падлік галасоў

Асноўным прынцыпам падліку галасоў з'яўляецца асобны падлік. Гэта азначае, што пасля падліку, агалошвання колькасці і гашэння сябрамі УВК нявыкарыстаных бюлетэняў адбываецца паслядоўнае ўскрыццё скрыняў для галасавання і падлік бюлетэняў у іх. Спачатку падлічваецца бюлетэні, якія знаходзіліся ў скрыні для датэрміновага галасавання, затым – бюлетэні ў скрынях для галасавання па месцы знаходжання выбаршчыкаў, а пасля – бюлетэні, якія знаходзіліся ў скрыні для галасавання ў памяшканні ўчастка ў дзень галасавання. Пры гэтым вынікі падліку бюлетэняў з кожнай скрыні павінны агалошвацца старшынём камісіі. Падлік галасоў вядзецца непасрэдна сябрамі УВК без перапынку да канчатковых вынікаў галасавання.

Па спісу выбаршчыкаў УВК устанаўлівае агульную колькасць выбаршчыкаў на ўчастку, а таксама колькасць выбаршчыкаў, якія атрымалі бюлетэні. На падставе бюлетэняў, якія знаходзіліся ў скрынях для галасавання, УВК спачатку асобна, а затым, складаючыя дадзеныя, устанаўлівае агульную колькасць выбаршчыкаў. Яе складаюць: колькасць выбаршчыкаў, якія прынялі ўдзел у галасаванні, у тым ліку, у датэрміновым, па месцы знаходжання выбаршчыкаў і на ўчастку для галасавання ў дзень выбараў. УВК падлічвае колькасць галасоў за кожнага з кандыдатаў у Прэзідэнты, колькасць галасоў “супраць усіх” і колькасць бюлетэняў, прызнаных несапраўднымі.

Пасля падліку галасоў УВК праводзіць пасяджэнне, на якім зацвярджаюцца вынікі галасавання, складаецца пратакол аб выніках галасавання, разглядаюцца паступіўшыя скаргі і асаблівыя меркаванні сяброў УВК. Пратакол падпісваецца ўсімі сябрамі камісіі і адразу перадаецца ў ТВК, а яго копія вывешваецца для агульнага азнаямлення.

Адсутнасць дэталізацыі спосабу падліку галасоў у ВК засталася адной з асноўных праблемаў заканадаўства. Нягледзячы на шматлікія звароты розных суб'ектаў палітычнага працэсу, ЦВК адмовілася ўрэгуляваць працэдуру падліку праз свае пастановы ці Метадычныя рэкамендацыі.

Згодна з арт. 13 ВК, назіральнік мае права прысутнічаць падчас падліку галасоў, аднак адлегласць, з якой ён можа гэта рабіць, заканадаўствам не вызначана. Пастановай ЦВК № 95 былі унесены змены ў Метадычныя рэкамендацыі, згодна з якімі пры падліку галасоў назіральнікам павінна была быць забяспечаная рэальная магчымасць назіраць ва ўмовах бачнасці працэдуры падліку галасоў. На практыцы на большасці выбарчых участкаў, дзе ажыццяўлялася назіранне, такой магчымасці назіральнікам прадастаўлена не было.

У большасці выпадкаў назіральнікі кампаніі былі дапушчаныя да назірання за падлікам галасоў. Аднак пры гэтым большасць назіральнікаў адзначыла, што не мела магчымасці эфектыўна назіраць за падлікам галасоў па дзвюх асноўных прычынах. Па-першае, у большасці выпадкаў адлегласць, з якой назіральнікам было дазволена назіраць за падлікам галасоў, не дазваляла бачыць змест бюлетэняў. Па-другое, працэдура падліку галасоў, якую ў большасці выпадкаў выкарыстоўвалі УВК (супольны і адначасовы падлік бюлетэняў ўсімі сябрамі УВК), не дазваляла бачыць змест усіх бюлетэняў і весці паралельны падлік нават у выпадках, калі дыстанцыя да стала, на якім ажыццяўляўся падлік галасоў, была мінімальнай, і сябры УВК не перашкаджалі назіранню. У многіх выпадках назіральнікам не была вядома колькасць выбаршчыкаў, якія пажадалі прагаласаваць па месцы знаходжання.

Як правіла, кожны сябар УВК падлічваў толькі свой стос бюлетэняў, перадаючы вынікі на паперцы старшыні камісіі. Пры такой сістэме падліку галасоў кожны сябар УВК паасобку і назіральнікі не маглі ведаць агульны вынік падліку. Пры гэтым сябры камісіяў у большасці выпадкаў шчыльна стаялі вакол стала і не давалі магчымасці назіральнікам у поўнай меры бачыць працэдуру падліку. У шэрагу выпадкаў УВК ўскрывалі ўсе скрыні адразу і лічылі бюлетэні з гэтых скрынях адначасова. Акрамя таго, шмат на якіх участках, дзе асобны падлік ажыццяўляўся, яго вынікі не агалошваліся.

Сярэдняя працягласць падліку галасоў на выбарчых участках складала каля палутара гадзін. Мінімальны час падліку – 18 хвілін, максімальны – 4 гадзіны. У большасці выпадкаў УВК вывешвалі выніковыя пратаколы для азнаямлення, аднак рэдка згаджаліся заверыць (падпісаць) копіі пратаколаў, зробленых назіральнікамі¹⁷.

Вынікі апрацоўкі справаздачаў з 300 выбарчых участкаў, ахопленых назіраннем кампаніі, прыводзяцца ніжэй (адказы назіральнікаў на пытанні адмысловай анкеты, прысвечанай падліку галасоў):

Пытанне	Колькасць «ТАК»	Колькасць «НЕ»	Адсотак «ТАК»	Адсотак «НЕ»
1. Ці ўсе зарэгістраваныя назіральнікі былі дапушчаныя да назірання за падлікам галасоў?	294	15	95,15	4,85
2. Ці маглі Вы бачыць змест бюлетэняў?	79	230	25,57	74,43
3. Ці выдаляліся назіральнікі падчас падліку галасоў?	5	304	1,62	98,38
4. Ці быў забяспечаны такі парадак падліку галасоў, пры якім усе сябры УВК маглі бачыць, за каго быў аддадзены голас у кожным бюлетэні?*	108	201	34,95	65,05
5. Ці ажыццяўляўся асобны падлік бюлетэняў з розных скрыняў (для датэрміновага галасавання, для галасавання на ўчастку і па месцы знаходжання выбаршчыкаў)?	260	49	84,14	15,86
6. Ці агалошваліся вынікі асобнага падліку бюлетэняў з розных скрыняў?	162	147	52,43	47,57
7. Ці падаваліся скаргі, звязаныя з працэсам падліку галасоў?	70	239	22,65	77,35
8. Ці разглядаліся паступіўшыя скаргі на пасяджэнні УВК?	29	280	9,39	90,61
9. Ці пісалі сябры УВК асаблівыя меркаванні?	4	305	1,29	98,71
10. Ці быў вывешаны выніковы пратакол з вынікамі галасавання для ўсеагульнага азнаямлення?	288	21	93,20	6,80
11. Ці задавальнялася просьба назіральнікаў аб завярэнні копіі выніковага пратаколу сябрамі УВК?	78	229	25,41	74,59
12. Ці праходзіў падлік галасоў са значнымі парушэннямі ў цэлым?	151	158	48,87	51,13

* Пры адказе на гэтае пытанне большасць назіральнікаў мела на ўвазе фізічную магчымасць для кожнага сябра УВК бачыць, за каго быў аддадзены голас у кожным бюлетэні, а не факт дэманстрацыі зместа кожнага бюлетэня ўсім сябрам УВК.

12. Скаргі і заявы падчас галасавання і падліку галасоў

Падчас галасавання і падліку галасоў толькі на выбарчых участках, ахопленых назіраннем кампаніі, было пададзена больш як 250 заяваў і скаргаў. Большасць з іх тычыліся парушэнняў падчас датэрміновага галасавання. Найбольш тыповымі парушэннямі, па якіх падаваліся скаргі, былі:

- 1) нядопуск да назірання пад рознымі падставамі;
- 2) забарона праводзіць фотаздымку пячатак на скрынях і парушэнняў на ўчастках для галасавання;
- 3) прадастаўленне назіральнікам месцаў, нязручных для назірання;
- 4) вываз скрыняў для датэрміновага галасавання з памяшкання ўчастка ў іншыя месцы;
- 5) арганізацыя прымусовага галасавання датэрмінова;

¹⁷ Адмовы ці ніяк не тлумачыліся, ці назіральнікам паведамлялася, што сябры УВК не абавязаныя рабіць гэта, або што гэта не прадугледжана Выбарчым кодэксам.

- 6) адсутнасць асобнага падліку галасоў, а таксама неабвяшчэнне вынікаў падліку галасоў;
- 7) немагчымасць назіральнікам аглядаць працэдуру падліку галасоў;
- 8) забарону праводзіць назіранне за працэдурай галасавання па месцы знаходжання выбаршчыкаў.

Пры гэтым у некаторых выпадках, назіральнікам пагражалі выдаленнем з участку і пазбаўленнем акрэдытацыі за падачу неабгрунтаваных, на думку УВК, скаргаў і заяваў¹⁸.

Большасць скаргаў было разгледжана фармальна і па выніках іх разгляду назіральнікі атрымалі фармальныя адпіскі, у якіх аспрэчваецца наяўнасць якіх-небудзь парушэнняў з боку УВК. Толькі ў адзінкавых выпадках скаргі і заявы задавальняліся. У некаторых выпадках у парушэнне патрабаванняў ВК скаргі не разглядаліся зусім.

Падчас датэрміновага галасавання некалькі назіральнікаў кампаніі, вылучаных Беларускай Хельсінкскім камітэтам, звярнуліся да старшыняў шэрагу УВК з пісьмовымі прапановамі, у якіх прасілі забяспечыць такі парадак падліку галасоў, які дазволіў бы кожнаму сябру камісіі непасрэдна аглядаць кожны бюлетэнь і наяўную ў ім адзнаку выбаршчыка. Такая працэдура, на думку назіральнікаў, дазволіла б забяспечыць належны ўзровень празрыстасці падліку галасоў, як для саміх членаў участковых камісій, так і для назіральнікаў. Усе прапановы былі пакінутыя без задавальнення. Найбольш распаўсюджанай прычынай адмовы была празмерная працягласць падліку галасоў у выпадку прымянення парадку падліку, прапанаванага назіральнікам. Напрыклад, «камісія вырашыла, што Ваша прапанова па падліку бюлетэняў з'яўляецца неэтазгоднай. Калі прытрымлівацца Вашай прапановы, то падлік бюлетэняў можа працягвацца да раніцы, а паколькі камісія ўтворана ў складзе 13 чалавек, кожны будзе задзейнічаны пры падліку бюлетэняў. Сябрам камісіі 20 снежня 2010 года трэба быць на працоўных месцах у 7.40»¹⁹.

Практычна ва ўсіх адказах гаварылася, што працэдура падліку галасоў выразна рэгламентавана Выбарчым кодэксам. Аналагічны адказ атрыманы і з ЦВК, якая на скаргу назіральніка БХК Васіля Чыкіна паведаміла, што «працэдура падліку галасоў, прадугледжаная ў артыкуле 55 ВК, досыць падрабязна растлумачана Цэнтральнай камісіяй у Метадычных рэкамендацыях для ўчастковых камісій», і што «ўчастковыя камісіі дзейнічаюць у рамках кампетэнцыі, якая дазваляе сваімі рашэннямі вызначаць парадак падліку галасоў».

13. Вынікі галасавання

Першыя звесткі аб выніках галасавання былі абвешчаныя старшыней ЦВК Л. Ярмошынай у эфіры Беларускага тэлебачання ў 4.30 раніцы 20 снежня. Гэтыя ж звесткі – з некаторымі адрозненнямі – былі паўтораны на прэс-канферэнцыі ў 10.00 раніцы 20 снежня і размешчаны на сайце ЦВК («Папярэднія звесткі аб выніках галасавання па выбарах Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь»). Паведамленне ЦВК аб выніках выбараў было прынятае 24 снежня і размешчанае на сайце ЦВК, разам са «Звесткамі аб ходзе галасавання па выбарах Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь 19 снежня 2010 года», у якіх ўтрымліваліся больш дэталёвыя дадзеныя аб галасаванні.

¹⁸ Напрыклад, у сувязі з неаднаразовымі абскарджваннямі парушэнняў, дапускашчаных УВК № 48 г. Пінска (Брэсцкая вобл.), на назіральніка Целяхана С.В. быў складзены акт аб пісьмовай заўвазе за неабгрунтаваныя прэтэнзіі да камісіі. У акце паказвалася, што «ніжэйпадпісаныя сябры ўчастковай камісіі робяць заўвагу назіральніку Целяхану С.В. за неаднаразовае прад'яўленне неабгрунтаваных прэтэнзій і ўмяшанне ў працу ўчастковай камісіі і папярэджваюць аб тым, што пры далейшым ўмяшанні ў працу камісіі Целяхан С.В. будзе выдалены з тэрыторыі выбарчага ўчастка № 48».

¹⁹ З адказу старшыні УВК № 3 Пінска (Брэсцкая вобл.).

	Папярэднія вынікі галасавання, абвешчаныя па тэлебачанні ў 4.30 раніцы 20 снежня 2010 года		«Папярэднія звесткі аб выніках галасавання па выбарах Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь» (20 снежня 2010 года)		«Звесткі аб ходзе галасавання па выбарах Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь 19 снежня 2010 года» (24 снежня 2010 года)	
	Колькасць	%	Колькасць	%	Колькасць	%
Кастусеў	126 645	1,97	126 645	1,97	126 999	1,97
Лукашэнка	5 122 866	79,67	5 122 866	79,67	5 130 557	79,65
Міхалевіч	65 598	1,02	65 598	1,02	65 748	1,02
Някляеў	113 747	1,77	113 747	1,77	114 581	1,78
Раманчук	126 986	1,97	126 986	1,97	127 281	1,98
Рымашэўскі	70 433	1,1	70 433	1,10	70 515	1,09
Саннікаў	«164 тысячы»	2,56	155 386	2,42	156 419	2,43
Статкевіч	«67 тысяч»	1,04	67 036	1,04	67 583	1,05
Ус	«31 тысяч»	0,48	31 009	0,48	25 117	0,39
Цярэшчанка	69 653	1,08	69 653	1,08	76 764	1,19
Супраць усіх	Не была названая	6,47	416 333	6,47	416 925	6,47
Несапраўдныя	55 940*	0,87**	64 244***	1,00%****	62 542	0,97
Прагаласавала	Не была названая	100,00	6 429 936	100,00	6 441 031	100,00
Колькасць выбаршчыкаў	Не была названая		7 092 168		7 105 660	
Яўка		90,66%		90,66%		90,65%

* Не была названая, але вынікае з адсоткаў.

** Не быў названы. Вылічаны як розніца паміж 100% і адсоткамі за кандыдатаў і «супраць усіх».

*** Не была прыведзеная, але вылічваецца як розніца паміж агульнай колькасцю прагаласаваных і галасоў за ўсіх кандыдатаў і «супраць усіх».

**** Не быў прыведзены. Вылічаны як розніца паміж 100% і адсоткамі за кандыдатаў і «супраць усіх».

Розніца ў некаторых лічбах, абвешчаных ЦВК, сведчыць аб магчымых маніпуляцыях з вынікамі галасавання на ўзроўні ЦВК: 1) змяншэнне колькасці галасоў, пададзеных за А. Саннікава больш чым на 8 000, і павелічэнне колькасці несапраўдных бюлетэняў больш чым на 8 000 у двух варыянтах папярэдніх вынікаў выбараў, абвешчаных 20 снежня, і 2) істотныя разыходжанні ў колькасці галасоў, аддадзеных за Дз. Уса (змяншэнне з 31 009 да 25 177) і В. Цярэшчанку (павелічэнне з 69 653 да 76 764) у звестках аб выніках выбараў, абвешчаных 24 снежня ў параўнанні з папярэднімі звесткамі, абвешчанымі 20 снежня. Гэтая розніца не можа быць растлумачана простым ўдакладненнем дадзеных.

Удзел выбаршчыкаў у датэрміновым галасаванні

19 снежня ў 10.00 раніцы Л. Ярмошына абвясціла, што за 5 дзён датэрміновага галасавання ўдзел у ім прынялі 1 629 191 чалавек (23,1% ад колькасці выбаршчыкаў, унесеных у спісы). Тыя ж самыя звесткі – з разбіўкай па абласцях і г. Мінску – былі размешчаныя на сайце ЦВК («Звесткі аб ходзе датэрміновага галасавання на 18.12.2010 г.»). Акрамя таго, сябар ЦВК Аляксандр Каляда агучыў на прэс-канферэнцыі 20 снежня адсотак прагаласаваных датэрмінова ў Брэсцкай вобласці – 18,8% ад агульнай колькасці выбаршчыкаў. Старшыня абласной выбарчай камісіі Гродзенскай вобласці Валерый Саўко на прэсавай канферэнцыі 22 снежня паведаміў, што у выбарах узялі удзел больш за 23% выбаршчыкаў вобласці. У той жа дзень, 22 снежня, старшыня Магілёўскай абласной выбарчай камісіі Валерый Берастаў абвясціў, што датэрмінова ў рэгіёне прагаласавалі 26,4% выбаршчыкаў. Гэтыя адсоткі супадаюць з адсоткамі, прыведзенымі ў вышэйзгаданых звестках ЦВК ад 19 снежня.

Аднак згодна з вынікамі выбараў, абвешчанымі ЦВК 24 снежня, у датэрміновым галасаванні ўзялі ўдзел 1 798 075 чалавек (на 168 884 чалавекі больш). Гэтая ж лічба прыводзіцца ў «Звестках аб ходзе галасавання па выбарах Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь 19 снежня 2010 года», вывешаных на сайце ЦВК. Лічбы і, адпаведна, адсоткі выбаршчыкаў, датэрмінова прагаласаваных у абласцях, якія ўтрымліваюцца ў звестках, таксама істотна адрозніваюцца ад лічбаў і адсоткаў, абвешчаных ЦВК і старшынямі абласных выбарчых камісій 19-22 снежня:

	«Звесткі аб ходзе датэрміновага галасавання на 18.12.2010 г.» (19 снежня 2010 года)*		«Звесткі аб ходзе галасавання па выбарах Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь 19 снежня 2010 года» (24 снежня 2010 года)	
	Колькасць	% ад колькасці выбаршчыкаў, унесены у спісы	Колькасць	% ад колькасці выбаршчыкаў, унесены у спісы
Брэсцкая вобласць	190 629	18,8	275 216	26,66
Віцебская вобласць	309 022	34,6	308 762	34,41
Гарадзенская вобласць	188 931	23,4	231 676	28,67
Гомельская вобласць	266 649	23,4	272 806	24,60
Магілёўская вобласць	218 409	26,4	218 235	26,16
Мінская вобласць	224 472	20,4	247 027	22,37
Мінск	231 079	17,7	244 353	18,51
За межамі Беларусі	2 478	28,2	-	-
Усяго	1 629 191	23,1	1 798 075	25,30

* Дадзеныя за ўсе 5 дзён датэрміновага галасавання.

Гэтае разыходжанне лічбаў сведчыць пра тое, што дадзеныя аб ўдзеле ў датэрміновым галасаванні маглі быць сфальсіфікаваныя. БХК звярнуўся ў ЦВК з просьбай растлумачыць гэтае разыходжанне, але на момант публікацыі справаздачы адказу не атрымаў.

Датэрміновае галасаванне, галасаванне па месцы знаходжання і на закрытых участках

Згодна з дадзенымі ЦВК ад 20 снежня, датэрмінова прагаласавалі 1 629 191 чалавек; акрамя таго, 490 314 чалавек прагаласавалі па месцы знаходжання. Як правіла, на участках, ахопленых назіраннем, адсотак прагаласаваных па месцы знаходжання быў значна ніжэйшы, чым на астатніх участках адпаведных адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак.

Полацк, Віцебская вобласць (выбарчыя ўчасткі №№ 7, 12, 23, 28 і 32)*

Від галасавання	5 участкаў у Полацку, ахопленых назіраннем**	Увесь Полацк (ТВК)	Віцебская вобласць (ЦВК)
Адсотак выбаршчыкаў, што прагаласавалі датэрмінова	28,33	28,41	36,94
Адсотак выбаршчыкаў, што прагаласавалі ў дзень выбараў на выбарчым участку	67,32	62,56	51,66
Адсотак выбаршчыкаў, што прагаласавалі ў дзень выбараў па месцы знаходжання	4,35	9,03	11,41

* Афіцыйныя дадзеныя выбарчых камісій.

** Падлік галасоў на гэтых участках быў нетранспарэнтным.

На тых участках, дзе падлік галасоў веўся па асобных скрынях (і яго вынікі абвешчаліся), адсотак галасоў за Лукашэнку пры датэрміновым галасаванні і пры галасаванні па месцы знаходжання выбаршчыкаў быў значна вышэйшы, чым пры галасаванні на участку. На шэрагу участкаў ён дасягаў 100%. Адпаведна, падтрымка іншых кандыдатаў была значна ніжэйшай.

Полацк, Віцебская вобласць (выбарчыя ўчасткі №№ 7, 12, 23, 28 і 32)*

	Датэрміновае галасаванне		Галасаванне на участку		Галасаванне па месцы знаходжання		Усяго на 5 участках (УВК)**		Увесь Полацк (ТВК)	
	Кольк.	%	Кольк.	%	Кольк.	%	Кольк.	%	Кольк.	%
Кастусёў	8	0,39	24	0,49	0	0,00	32	0,44	250	0,5
Лукашэнка	1 741	84,31	2 992	60,97	292	92,11	5 025	68,94	40 674	78,2
Міхалевіч	20	0,97	95	1,94	0	0,00	115	1,58	703	1,4
Някляеў	38	1,84	218	4,44	6	1,89	262	3,59	1 485	2,9
Раманчук	11	0,53	206	4,20	0	0,00	217	2,98	986	1,9
Рымашэўскі	12	0,58	92	1,87	2	0,63	106	1,45	567	1,1
Саннікаў	89	4,31	700	14,24	1	0,34	790	10,84	3 748	7,2
Статкевіч	20	0,97	123	2,51	2	0,63	145	1,99	610	1,2
Ус	4	0,19	13	0,26	0	0,00	17	0,23	125	0,2
Цярэшчанка	18	0,87	131	2,67	1	0,32	150	2,06	702	1,3
Супраць усіх	95	4,60	274	5,58	7	2,21	376	5,16	1 830	3,5
Несапраўдныя	9	0,44	39	0,79	6	1,89	54	0,74	362	0,7
Усяго	2 065	100,00	4 907	100,00	317	100,00	7 289	100,00	52 042	100,00

* Афіцыйныя дадзеныя выбарчых камісій.

** Падлік галасоў на гэтых участках быў нетранспарэнтным.

Такая розніца магла была б патлумачана тым, што менавіта прыхільнікі Лукашэнкі, асабліва людзі старэйшага ўзросту, найбольш актыўна галасавалі датэрмінова і па месцы знаходжання. Аднак такое тлумачэнне не падыходзіць да вынікаў галасавання на закрытых участках, дзе галасавалі выбаршчыкі ўсіх узростаў – пацыенты медыцынскіх устаноў, наведвальнікі санаторыяў і ваеннаслужачыя (67 937 чалавек, ці 1,05% ад агульнай колькасці выбаршчыкаў). На такіх участках Лукашэнка таксама атрымаў значна больш галасоў (89,10% у параўнанні з 79,65% у сярэднім па краіне), а яго канкурэнты – у паўтары-два разы менш, чым у сярэднім па краіне.

Тры гэтыя віды галасавання лучыць нетранспарэнтнасць працэсу галасавання і захоўвання скрыняў. Скажаць, ці з'яўляліся бюлетэні, якія знаходзіліся ў скрынях да моманту пачатку падліку галасоў, тымі самымі бюлетэнямі, што былі ўкінутымі выбаршчыкамі, немагчыма, паколькі падчас датэрміновага галасавання і галасавання па месцы знаходжання выбаршчыкаў доступ да адпаведных скрыняў у адсутнасць назіральнікаў і іншых сведак мелі як сябры выбарчых камісій, так і пабочныя асобы, а канструкцыя большасці скрыняў і спосаб іх апячатвання не з'яўляліся істотнай перашкодай для магчымых маніпуляцый з іх змесцівам. Што тычыцца галасавання на закрытых участках, то яно было поўнасьцю адкрытае для магчымых маніпуляцый як з бюлетэнямі, так і падчас падліку галасоў. Усяго ў «зоне вялікай маніпуляцыйнай рызыкі» знаходзіліся каля 2,2 млн бюлетэняў (колькасць выбаршчыкаў, прагаласаваўшых датэрмінова, па месцы знаходжання і на закрытых участках).

Напрыклад, на выбарчым участку №57 Першамайскага раёна г. Мінска, які ўключаў у сябе інтэрнаты №№15-17 Беларускага дзяржаўнага тэхнічнага ўніверсітэта, і на якім назіральнікі былі сведкамі масавага датэрміновага галасавання (за 14-18 снежня на участку прагаласавалі 1 952 чалавекі)²⁰, Лукашэнка атрымаў 79,95%. Пры гэтым вынікі падліку галасоў па асобных скрынях не абвешчаліся, а з таго, што маглі бачыць назіральнікі, з вялікай верагоднасцю вынікае, што большасць бюлетэняў за Лукашэнку знаходзіліся менавіта ў скрыні для датэрміновага галасавання. На выбарчым участку №14 у Салігорску (Мінская вобл.) раніцай 18 снежня (апошні дзень датэрміновага галасавання) назіральнікі заўважылі, што скрыня для датэрміновага галасавання апячатаная інакш, чым гэта было 17 снежня. На гэтым участку датэрмінова прагаласавала 776 чалавек. З іх, згодна з УВК, свае галасы Лукашэнку аддалі 761 чалавек (98,97%).

Прыкметы магчымых фальсіфікацый у ўчастковых і тэрытарыяльных выбарчых камісіях

Супастаўленне афіцыйных дадзеных УВК і ТВК і справаздачаў назіральнікаў дазваляе меркаваць, што да выбарчых камісій былі даведзеныя а) пажаданы ўзровень яўкі на выбары і б) адсоткі, якія павінны «атрымаць» кандыдаты. У выпадку, калі фактычны ўдзел у датэрміновым галасаванні і ў галасаванні ў дзень выбараў не дацягваў да зададзенага, УВК маглі выкарыстоўваць наступныя сродкі: падчас датэрміновага галасавання – укідваць бюлетэні ў скрыні для датэрміновага галасавання ці прыпісваць колькасць прагаласаваўшых у штодзённых пратаколах; у дзень галасавання – абзвоньваць (абходзіць) выбаршчыкаў з просьбай прыйсці на выбары²¹, змяняць колькасць выбаршчыкаў на участку²², і проста прыпісваць колькасць выбаршчыкаў, што ўзялі ўдзел у выбарах. Згодна з падлікамі назіральнікаў кампаніі на 260 выбарчых участках, апошняе склала каля 5% ад колькасці выбаршчыкаў, што прагаласавалі ў дзень выбараў на выбарчых участках. Такім чынам, толькі прыпісванне колькасці прагаласаваўшых на ўчастках у дзень галасавання магло дасягнуць 200 000 выбаршчыкаў у маштабах краіны. Калі ўлічыць магчымую прыпіску як мінімум 168 884 прагаласаваўшых датэрмінова (гл. вышэй), то гэта азначае, што рэальны ўдзел у выбарах ўзялі не больш за 6,05-6,1 млн чалавек, ці 85-86% ад колькасці выбаршчыкаў, унесеныя ў спісы.

²⁰ Пры спробах назіральнікаў фатаграфаванні натоўпы датэрмінова галасуючых студэнтаў, старшыня УВК пагражаў ім выдаленнем з участку.

²¹ Напрыклад, падчас датэрміновага галасавання сябры УВК №4 г. Глыбокага (Віцебская вобл.) тэлефанавалі выбаршчыкам і запрашалі іх прыходзіць галасаваць.

²² Напрыклад, на выбарчым участку №37 у Мазыры (Гомельская вобл.) падчас датэрміновага галасавання УВК паведамляла пра 2 163 выбаршчыкі, зарэгістраваных на ўчастку, а ў пратаколы па выніках выбараў – 2 113.

Бярозаўка, Лідскі раён Гродзенская вобласць

Выбарчы ўчастак	Датэрміновае галасаванне		Галасаванне у дзень выбараў на участку		Галасаванне у дзень выбараў па месцы знаходжання	Колькасць выбарчыкаў, што ўзялі ўдзел у выбарах	
	Назіральнікі	УВК*	Назіральнікі	УВК*	УВК*	Назіральнікі	УВК*
№ 69	323	385	932	1288	36	1 291	1 709
№ 71	230	284	584	909	65	879	1 258
Усяго	553	669	1 516	2 197	101	2 170	2 967
Яўка, % **	17,66	21,36	48,40	70,15	3,22	69,28	94,73

* Афіцыйныя дадзеныя.

** Агульная колькасць выбаршыкаў на двух участках – 3 132 чалавекі.

Магілёў

Выбарчы ўчастак*	Колькасць выбаршыкаў на участку (УВК)***	Колькасць выбаршыкаў, прыняўшых удзел у галасаванні**	
		Па падліках назіральнікаў	УВК***
№ 60	1 725	1 144	1 583
№ 61	1 721	1 334	1 597
№ 66	657	410	555
№ 114	2 206	1 722	1 988
№ 122	2 471	2 194	2 249
№ 123	2 692	2 112	2 414
Усяго	11 472	8 916	10 386
Яўка, %	100,00	77,72	90,53****

* Падлік галасоў на гэтых участках быў нетранспарэнтным.

** Дадзеныя аб колькасці выбаршыкаў, што прагаласавалі датэрмінова, якія абвешчаныя ўВК на штодзённай аснове 14-18 снежня, адпавядалі колькасці выбаршыкаў, прагаласаваных датэрмінова па падліках назіральнікаў у гэтыя дні. У сувязі з тым, што вынікі галасавання па асобных скрынях на гэтых участках не абвешчаныя, немагчыма вызначыць, ці мела месца ўкідванне дадатковых бюлетэняў, ці колькасць прагаласаваных проста прыпісвалася (магчыма, і тое, і другое).

***Афіцыйныя дадзеныя.

**** Для параўнання: па афіцыйных дадзеных, удзел у датэрміновым галасаванні ў Магілёве ўзялі 91% выбаршыкаў, ўнесеныя ў спісы.

На большасці участкаў, ахопленых назіраннем, УВК упісвалі ў пратаколы вынікі, якія назіральнікі не маглі праверыць, і якія часта супярэчылі таму, што назіральнікі маглі бачыць (напрыклад, вышыні стосаў бюлетэняў, пададзеных за розных кандыдатаў). У некаторых выпадках лічбы, агучаныя УВК падчас падліку, адрозніваліся ад тых, якія былі зафіксаваныя ў выніковым пратаколе²³. Выключэнне склалі ўчасткі, на якіх працэдура падліку галасоў была празрыстай (ці часткова празрыстай), і дзе сябры УВК упісвалі ў пратаколы лічбы, якія відавочна не разыходзіліся з тым, што бачылі назіральнікі. Істотная розніца ў выніках галасавання на участках у межах адной тэрытарыяльна-адміністрацыйнай адзінкі ці нават аднаго кварталу, выяўленая назіральнікамі, дазваляе прыблізна ацаніць маштаб магчымага «пераразмеркавання» галасоў выбаршыкаў на карысць Лукашэнкі:

Мінск*

	10 участкаў у розных раёнах Мінска**		Участак №23 Першамайскага раёна***		Участак №110 Фрунзенскага раёна****		Увесь Мінск (ЦВК)
	Кольк.	%	Кольк.	%	Кольк.	%	%
Кастусёў	98	0,82	52	3,31	51	3,25	3,47
Лукашэнка	5 313	44,49	1 069	68,13	1 087	68,71	67,65
Міхалевіч	129	1,08	27	1,72	20	1,27	1,43
Някляеў	1 068	8,94	40	2,55	40	2,55	3,14
Раманчук	1 346	11,27	37	2,36	38	2,42	3,35
Рымашэўскі	267	2,24	10	0,64	11	0,70	1,35
Саннікаў	2 163	18,11	39	2,49	37	2,36	3,42
Статкевіч	252	2,11	27	1,72	23	1,46	1,70
Ус	64	0,54	10	0,64	4	0,25	0,61
Цярэшчанка	186	1,56	37	2,36	32	2,04	1,84
Супраць усіх	907	7,60	202	12,87	215	13,69	11,08
Несапраўдныя	149	1,25	19	1,21	12	0,76	0,96
Усяго	11 942	100,00	1 569	100,00	1 570	100,00	100,00

* Афіцыйныя дадзеныя выбарчых камісій.

²³ Напрыклад, на выбарчым участку №41 Маскоўскага раёна г. Мінска.

** Выбарчыя участкі №№ 1 і 27 Савецкага раёна, №№ 6, 8 і 34 Партызанскага раёна, № 9 Першамайскага раёна, №57 Кастрычніцкага раёна, №№ 18 і 49 Ленінскага раёна і №11 Цэнтральнага раёна. Падлік галасоў на 5 з гэтых участкаў быў транспарэнтным і на 5 – часткова транспарэнтным.

*** Назіральнікі знаходзіліся на адлегласці 4-5 метраў ад месца падліку галасоў з-за таго, што, «старшыня і члены камісіі не дазвалялі падыходзіць да стала, прасілі адысці за калоны». Змест бюлетэней назіральнікі бачыць не маглі. Падлік галасоў ажыццяўляўся наступным чынам: «сартыроўка бюлетэней па стопкам, асобны член камісіі лічыць асобную стопку, дадзеныя запісваюцца на паперу і перадаюцца старшыні камісіі». Падлік галасоў працягваўся каля 2,5 гадзінаў. «На пасяджэнні камісіі пасля падліку галасоў усе пытанні разбіраліся шэптам. Пасля падліку галасоў і пасяджэння камісіі старшыня Рупосаў 25 хвілінаў нешта вылічваў на калькулятары. Толькі пасля гэтага быў вывешаны пратакол».

**** Назіральнікі знаходзіліся на адлегласці ў 4 метра ад месца падліку галасоў. Змест бюлетэней яны бачыць не маглі. «Члены камісіі бралі свой стос, раскладалі і перадавалі дадзеныя старшыні». Па падліках назіральніка, у дзень галасавання на выбарчым участку прагаласавала 905 чалавек, а камісія абвясціла, што прагаласавала 1 231 чалавек. Акрамя таго, «змянілі лічбу прагаласаваных у асноўны дзень за Лукашэнку: агучылі 315, потым 815».

Розніца ў выніках галасавання, у залежнасці ад таго, ці быў падлік галасоў транспарэнтным, добра ілюструецца вынікамі галасавання на двух выбарчых участках г. Гродна, якія былі размешчаныя у адным будынку – сярэдняй школе № 34, і на якіх галасавалі жыхары з адных і тых жа вуліц – вуліцы Кабяка і праспекта Кляцкова:

Гродна*

	Участак №101 Кастрычніцкага раёна** (УВК)		Участак №100 Кастрычніцкага раёна*** (УВК)		66 участкаў Кастрычніцкага раёна (ТВК)	Гродзенская вобласць (ЦВК)
	Кольк.	%	Кольк.	%	%	%
Кастусёў	14	0,73	24	1,07	0,7	1,03
Лукашэнка	1 008	52,42	1 632	72,63	75,2	81,37
Міхалевіч	30	1,56	19	0,85	1,1	0,85
Някляеў	53	2,76	68	3,03	2,5	1,89
Раманчук	215	11,18	121	5,38	5,3	2,91
Рымашэўскі	38	1,98	77	3,43	1,4	1,26
Саннікаў	342	17,78	143	6,36	2,6	2,80
Статкевіч	29	1,51	43	1,91	1,3	0,94
Ус	4	0,21	34	1,51	0,4	0,35
Цярэшчанка	25	1,30	42	1,87	1,1	1,14
Супраць усіх	156	8,11	27	1,20	3,3	3,18
Несапраўдныя	9	0,47	17	0,76	5,1	1,77
Усяго	1 923	100,00	2 247	100,00	100,0	100,00
Яўка, %	85,43		91,16		88,6	90,90

* Афіцыйныя дадзеныя выбарчых камісій.

** Назіральнікі маглі бачыць змест бюлетэней. Пры падліку галасоў был забяспечаны такі парадак, пры якім усе сябры УВК маглі бачыць, за каго быў аддадзены голас у кожным бюлетэні. На участку ажыццяўляўся асобны падлік галасоў з розных скрыняў, і вынікі падліку абвясчаліся сябрамі УВК.

*** «Падлік вёўся па незразумелых прынцыпах. Раскладкі па кандыдатах не было. Пасля «падліку» бюлетэні адразу былі загарнутыя ў паперу і апячатаныя. На патрабаванне паказаць, якая колькасць галасоў за якога кандыдата была пададзена, была дадзена катэгарычная адмова. На любыя іншыя патрабаванні таксама даваліся адмовы, а міліцыя была гатовая накінуцца на любога, хто бліжэй за 5 метраў падыдзе да стала. Пасля апячатвання бюлетэней стаў весціся працяглы «падлік» галасоў».

Бабруйск, Магілёўская вобласць*

	Участак №35 Ленінскага раёна**		Участак №14 Ленінскага раёна***		Увесь Ленінскі раён Бабруйска (ТВК)	Магілёўская вобласць (ЦВК)
	Кольк.	%	Кольк.	%	%	%
Кастусёў	6	0,38	2	0,20	0,4	0,93
Лукашэнка	1 091	69,45	821	80,97	87,2	84,98
Міхалевіч	20	1,27	4	0,39	0,6	0,79
Някляеў	70	4,46	17	1,68	1,5	1,89
Раманчук	88	5,60	31	3,06	1,9	1,49
Рымашэўскі	24	1,53	6	0,59	1,1	0,93
Саннікаў	116	7,38	22	2,17	2,4	2,69
Статкевіч	21	1,34	6	0,59	0,8	0,95
Ус	5	0,32	4	0,39	0,2	0,24
Цярэшчанка	24	1,53	16	1,58	0,8	1,13
Супраць усіх	86	5,47	82	8,09	2,2	3,22
Несапраўдныя	20	1,27	3	0,30	0,9	0,78
Усяго	1 571	100,00	1 014	100,00	100,0	100,00
Яўка, %	68,42		91,85		93,4****	93,71

* Афіцыйныя дадзеныя выбарчых камісій.

** Назіральнікі маглі бачыць змест бюлетэней. Пры падліку галасоў был забяспечаны такі парадак, пры якім усе члены УВК маглі бачыць, за каго быў аддадзены голас у кожным бюлетэні. На участку ажыццяўляўся асобны падлік галасоў з розных скрыняў, і вынікі падліку абвешчваліся членамі УВК.

*** Назіральнікі знаходзіліся на адлегласці ў 10 метраў ад месца падліку галасоў. Асобны падлік з розных скрыняў не ажыццяўляўся. «Кожны, хто лічыў, лічыў толькі для сябе бюлетэні, прозвішчы кандыдатаў не называлі – толькі парадкавыя нумары – пасля нейкія лічбы перадаваліся сакратару, якая абходзіла сталы для падліку. Сакратар нейкія лічбы перадавала старшыні». «Члены камісіі, старшыня камісіі і ўсе назіральнікі, акрамя мяне – супрацоўнікі школы № 26. На працягу 30 хвілінаў бюлетэні былі пералічаны бяз гуку, усе дадзеныя індывідуальна заносіліся на паперку... Больш усяго часу працавала (лічыла) старшыня. Асобна яна ўсе лічбы ўносіла ў пратакол».

**** Увесь Бабруйск.

Вельмі падобна на тое, што нават у тых выпадках, калі УВК выдавалі збольшага «пажаданыя» лічбы, апошняя часта «карэктаваліся» ў ТВК. Лічбы, якія былі агучаныя на тых участках, дзе прысутнічалі назіральнікі кампаніі, істотна адрозніваюцца ад сярэдніх па раёнам – і гэта пры тым, што падлік галасоў нават на гэтых участках не быў транспарэнтным. У выпадку Маладзечанскай ТВК карэктаванне была настолькі радыкальным, што А. Саннікаў атрымаў менш галасоў ва ўсім раёне (1 606), чым на 12 участках г. Маладзечна і г.п. Радашковічы (1 937):

Маладзечанскі раён, Мінская вобласць*

	11 участкаў у Маладзечне** і ўчастак №76 у Радашковічах (УВК)***		Увесь Маладзечанскі раён (ТВК)		Мінская вобласць (ЦВК)
	Кольк.	%	Кольк.	%	%
Кастусёў	204	0,99	784	0,83	1,58
Лукашэнка	13 529	65,85	73 736	78,06	80,71
Міхалевіч	318	1,55	1 247	1,32	1,03
Някляеў	901	4,39	1 228	1,30	1,22
Раманчук	730	3,55	1 417	1,50	1,68
Рымашэўскі	452	2,20	1 606	1,70	0,90
Саннікаў	1 937	9,43	1 606	1,70	1,51
Статкевіч	406	1,98	1 464	1,55	0,93
Ус	73	0,36	274	0,29	0,34
Цярэшчанка	340	1,65	1 256	1,33	1,16
Супраць усіх	1 446****	7,04	9 276	9,82	7,23
Несапраўдныя	208****	1,01	567	0,60	0,90
Усяго	20 544	100,00	94 461	100,00	100,00

* Афіцыйныя дадзеныя выбарчых камісій.

** Выбарчыя ўчасткі №№ 4, 8, 10, 21, 23, 25, 26, 27, 29, 32, 36.

*** Толькі на 4 з гэтых участкаў падлік галасоў быў альбо транспарэнтным, альбо часткова транспарэнтным.

**** Без участка №25.

Мінск*

	50 участкаў, на якіх прысутнічалі назіральнікі (УВК)		Увесь Мінск (ЦВК)
	Кольк.	%	%
Кастусёў	1 132	1,50	3,47
Лукашэнка	47 619	63,05	67,65
Міхалевіч	948	1,26	1,43
Някляеў	3 806	5,04	3,14
Раманчук	4 001	5,30	3,35
Рымашэўскі	1 088	1,44	1,35
Саннікаў	7 097	9,40	3,42
Статкевіч	1 200	1,59	1,70
Ус	473	0,63	0,61
Цярэшчанка	1 205	1,60	1,84
Супраць усіх	6 343	8,40	11,08
Несапраўдныя	609	0,81	0,96
Усяго	75 521	100,00	100,00

* Афіцыйныя дадзеныя выбарчых камісій.

Слуцк і Смалявічы, Мінская вобласць*

	Участкі №№ 4, 5, 9, 12 і 16 Слуцка** (УВК)		Увесь Слуцкі раён (ТВК)		Участкі №№ 2, 3, 5 і 6 Смалявічаў** (УВК)		Увесь Смалявіцкі раён (ТВК)		Мінская вобласць (ЦВК)
	Кольк.	%	Кольк.	%	Кольк.	%	Кольк.	%	%
Кастусёў	25	0,33	451	0,7	33	0,76	445	1,4	1,58
Лукашэнка	5 678	75,22	53 708	81,0	3 144	72,58	24 983	79,6	80,71
Міхалевіч	80	1,06	597	0,9	38	0,88	327	1,0	1,03
Някляеў	246	3,26	1 131	1,7	114	2,63	329	1,0	1,22
Раманчук	215	2,85	1 242	1,9	130	3,00	596	1,9	1,68
Рымашэўскі	97	1,28	768	1,2	58	1,34	345	1,1	0,90
Саннікаў	591	7,83	1 122	1,7	409	9,44	804	2,6	1,51
Статкевіч	108	1,43	945	1,4	60	1,39	390	1,2	0,93
Ус	16	0,21	260	0,4	14	0,32	79	0,3	0,34
Цярэшчанка	84	1,11	733	1,1	48	1,11	426	1,4	1,16
Супраць усіх	338	4,48	4 674	7,05	255	5,89	1 435	4,6	7,23
Несапраўдныя	71	0,94	230	0,35	29	0,67	1 237	3,9	0,90
Усяго	7 549	100,00	66 334	100,00	4 332	100,00	31 396	100,0	100,00
Яўка, %	82,58***		90,7		77,91****		91,6		90,96

* Афіцыйныя дадзеныя выбарчых камісій.

** Ні на адным з гэтых участкаў падлік галасоў не быў поўнасьцю транспарэнтным.

*** Агульная колькасць выбаршчыкаў на 5 участках – 9 141 чалавек.

**** Агульная колькасць выбаршчыкаў на 4 участках – 5 560 чалавек.

Такім чынам, аналіз афіцыйных дадзеных УВК, ТВК і ЦВК і іх супастаўленне са справаздачамі кароткатэрміновых назіральнікаў кампаніі паказваюць на вялікую верагоднасць таго, што толькі падчас падліку галасоў і ўстанаўлення вынікаў галасавання на карысць дзеючага Прэзідэнта былі «пераразмеркаваныя» як мінімум 20-25% галасоў у Мінску і 10-15% галасоў у абласцях. Найбольш верагодна, што гэта рабілася на тых выбарчых участках, дзе дадзеныя падліку наяўных бюлетэняў сябрамі камісій не адпавядалі пажаданым для дзеючай улады вынікам²⁴ і «карэктаваліся» старшынямі УВК. Канчатковае «ўдакладненне» вынікаў галасавання ажыццяўлялася, хутчэй за ўсё, на ўзроўні ТВК – у тых выпадках, калі простае сумаванне лічбаў з пратаколаў УВК не дацягвала да пажаданых вынікаў.

Рэальную колькасць галасоў, аддадзеных выбаршчыкамі за кандыдатаў, вызначыць немагчыма ў сувязі з тым, што падвядзенне вынікаў галасавання было нетранспарэнтным, а маніпуляцыі з бюлетэнямі і лічбамі маглі адбывацца на ўсіх этапах галасавання і падліку галасоў, і «наслойвацца» адна на другую. Відавочна, што лічбы, аб'яўленыя ЦВК, не адпавядаюць рэальнаму волевыяўленню выбаршчыкаў.

14. Паслявыбарчыя падзеі

Акцыя пратэсту супраць несправядлівых выбараў, якая адбылася вечарам 19 снежня, анансавалася апазіцыйнымі кандыдатамі ў Прэзідэнты як выключна мірны масавы сход. У сваіх перадвыбарчых выступях па дзяржаўным тэлебачанні большасць кандыдатаў заклікала грамадзянаў далучыцца да меркаванай акцыі.

За тыдзень да акцыі дзяржаўныя СМІ, а таксама кіраўнікі МУС і КДБ папярэджвалі аб правакацыях і тэрарыстычных акцыях, якія рыхтуе апазіцыя. 17 і 18 снежня пачаліся прэвентыўныя затрыманы апазіцыйных актывістаў і давераных асобаў кандыдатаў у Прэзідэнта. У Гродне быў затрыманы Кірыл Семянчук, у Гомелі – Юрый Клімовіч, Валер Сляпухін і Юрый Захаранка (пазней былі асуджаныя да адміністрацыйнага арышту за парушэнне грамадскага парадку). У дзень выбараў былі затрыманыя актывісты

²⁴ Падчас прэс-канферэнцыі для расійскіх журналістаў, якая адбылася 1 кастрычніка 2010 года, Лукашэнка заявіў наступнае: «мне бы хацелася, каб дзве траціны прагаласавалі за мяне – гэта канстытуцыйная большасць і выражэнне найвышэйшага даверу, недзе 70-75 адсоткаў». «Ня трэба як мінулым разам, больш 90 адсоткаў», сказаў ён.

зарэгістраванага ў Чэхіі «Маладога фронту» Зміцер Дашкевіч, Дзяніс Лазар і Эдуард Лобаў. Пазней супраць Дашкевіча і Лобава была распачата крымінальная справа па ч.3 арт. 339 Крымінальнага кодэкса (злоснае хуліганства).

У дзень выбараў свой намер правядзення акцыі ў выключна мірным рэчышчы пацвердзілі кандыдаты ў Прэзідэнты Уладзімір Някляеў, Рыгор Кастусёў, Віталь Рымашэўскі, Аляксей Міхалевіч і Яраслаў Раманчук. Іх зварот да Генеральнага пракурора, перададзены апошняму ў 16 гадзін, утрымліваў патрабаванне спыніць прэвентыўныя затрыманні і прапанову Генеральнаму пракурору самому прыйсці на Кастрычніцкую плошчу, каб даць ацэнку дзеянням праваахоўных органаў і дэманстрантаў.

У 19.10 быў здзейснены напад супрацоўнікамі спецслужбаў у штацкім на калону прыхільнікаў Някляева, якая рухалася ў бок Кастрычніцкай плошчы. Падчас нападу былі выкарыстаны выбуховыя пакеты. Усе прысутныя журналісты былі пакладзеныя тварам у снег, відэаапаратура была наўмысна пашкоджаная. Сам кандыдат быў збіты і з траўмамі дастаўлены ў Гарадскую клінічную бальніцу хуткай дапамогі, адкуль пазней быў вывезены асобамі ў цывільным. Была адабраная гукаўзмацняльная апаратура, якая меркавалася быць выкарыстанай на акцыі. Гэта стала сур'ёзным сігналам, што спецслужбы дзейнічаюць па загадзя выпрацаваным сцэнары і гатовы да выкарыстання любых незаконных сілавых і правакацыйных дзеянняў. Галоўны пасыл такога развіцця падзеяў быў сфармуляваны ў выказванні Лукашэнкі ўдзень 19 снежня: «Я з бандытамі і дыверсантамі ніякай справы мець не хачу».

Акцыя пратэсту на Кастрычніцкай плошчы, якая сабрала па розных ацэнках ад 20 да 40 тысяч удзельнікаў, пачалася ў запланаваны час (20.00) і праходзіла выключна ў мірным рэчышчы. Супрацоўнікі міліцыі не перашкаджалі яе правядзенню. Не ўмешвалася міліцыя ў дзеянні дэманстрантаў нават тады, калі калона перакрыла праспект Незалежнасці. Падчас руху ў накірунку плошчы Незалежнасці дэманстранты скандавалі лозунгі, трымалі ў руках сцягі і транспаранты, ніякіх прадметаў, якія б сведчылі пра намеры гвалтоўных дзеянняў, у іх руках не было зафіксавана. На плошчы Незалежнасці каля Дому ўрада ніводзін з прысутных кандыдатаў і іншых выступоўцаў не заклікаў да захопу будынка органа дзяржаўнага кіравання, вялася размова пра перамовы і працяг акцыі пратэсту 20 снежня на гэтай жа плошчы. Разам з тым, у 22 гадзіны, нягледзячы на вялікую канцэнтрацыю сілавых структур, невядомыя асобы на працягу больш чым паўгадзіны білі дзверы і вокны ў ДOME урада, пры гэтым праваахоўныя органы ніяк не рэагавалі на паводзіны людзей, якія здзяйснялі супрацьпраўныя дзеянні, не спрабавалі іх спыніць і ізаляваць ад іншых дэманстрантаў. Падобныя дзеянні сіл правапарадку могуць сведчыць пра спланаваны і кіруемы характар здзейсненай правакацыі з мэтай апраўдання далейшых сілавых захадаў супраць удзельнікаў акцыі пратэсту.

Па меркаванні назіральнікаў Праваабарончага цэнтру «Вясна» і БХК, якія ажыццяўлялі назіранне за правядзеннем акцыі на плошчы Незалежнасці, дзеянні міліцыі па сілавому разгону мітыngu мелі відавочна непарапцыйны характар. У дачыненні да мірных дэманстрантаў, у тым ліку жанчын, непаўнагадовых і асоб сталага ўзросту, ужывалася фізічная сіла і спецыяльныя сродкі (гумовыя дубінкі). Гэта прывяло да вялікай колькасці траўмаваных і параненых сярод удзельнікаў дэманстрацыі. Дзясяткі людзей былі вымушаныя звярнуцца па медыцынскую дапамогу. Большая частка дэманстрантаў была затрыманая ўжо пасля разгону мітыngu на істотнай адлегласці ад месца яго правядзення. Таксама вядомыя некалькі выпадкаў затрымання зусім выпадковых людзей.

Падчас сілавога разгону мітыngu былі збітыя і затрыманыя кандыдаты ў Прэзідэнты Віталь Рымашэўскі, Андрэй Саннікаў, Рыгор Кастусёў, затрыманая каля 700 удзельнікаў мітыngu. Яшчэ чатыры кандыдаты ў Прэзідэнты, Уладзімір Някляеў, Мікалай Статкевіч, Аляксей Міхалевіч і Дзмітрый Ус былі затрыманыя ў ноч з 19 на 20 снежня. Міліцыяй быў затрыман і старшыня БХК Алег Гулак, які веў назіранне за правядзеннем мітыngu і меўся ўзяць удзел у анансаванай выніковай прэс-канфэрэнцыі кампаніі «Праваабаронцы за свабодныя выбары»

20 снежня 2010 году (ён быў вызвалены толькі у 19.00 20 снежня). Пазней уначы офіс праваабарончага цэнтра «Вясна», які з'яўляецца партнёрам маніторынгавай кампаніі, падвергся нападу з боку КДБ, у выніку чаго былі часова затрыманыя 10 супрацоўнікаў, у тым ліку каардынатары маніторынгавай кампаніі Уладзімір Лабковіч і Валянцін Стэфановіч.

Усе затрыманыя былі прыцягнутыя да адміністрацыйнай адказнасці па арт. 23.34 Кодэкса аб адміністрацыйных правапарушэннях. У выніку, больш за 600 чалавек былі падвергнутыя адміністрацыйным арыштам тэрмінам ад 5 да 15 сутак. Назіральнікі адзначаюць фармальны характар судовых працэсаў. Суды не імкнуліся да ўсебаковага і аб'ектыўнага разгляду справаў, не выклікалі ў судовыя паседжанні сведкаў, не растлумачвалі затрыманых іх правы, не прымалі мераў для забяспячэння права на абарону. У якасці доказаў віны выкарыстоўваліся выключна пісьмовыя сведчанні міліцыянераў, каторыя насамрэч не бачылі ўдзелу какрэтных асобаў у акцыі пратэсту, а рапартаў складаліся «пад капірку». Працэсы праходзілі за 5-10 хвілінаў, усе вынесныя судамі пастановы выглядаюць аднатыпна.

Праваабаронцы адзначаюць факты неабгрунтаванага прымянення гвалту да затрыманых і іншых відаў жорсткага і бесчалавечанага абыходжання з імі.

Па падзеях 19 снежня была ўзбуджаная крымінальная справа па ч. 1, 2 арт. 293 Крымінальнага кодэкса (масавыя беспарадкі). На момант абнародвання гэтай справаздачы 42 чалавекі з'яўляліся абвінавачанымі па дадзенай крымінальнай справе, 35 з іх, у тым ліку чацвера кандыдатаў ў Прэзідэнты, утрымліваліся пад вартай ці пад хатнім арыштам.

Крымінальная справа была выкарыстана ўладамі Беларусі як фармальная падстава для пачатку кампаніі запалохвання і ціску на структуры апазіцыйнага руху, грамадзянскай супольнасці і незалежных СМІ. Сотні актывістаў падвергліся ператрусам і допытам. У прыватнасці, КДБ правяло ператрусы ў офісах БХК і Праваабарончага цэнтру «Вясна» (у апошнім – двойчы). Таксама ператрусы былі праведзеныя ў прыватных кватэрах кіраўнікоў гэтых арганізацый Алега Гулака і Алеся Бяляцкага.

На наступны дзень пасля падзеяў Лукашэнка заявіў, што падзеі на пл. Незалежнасці былі нічым іншым, як спробай змены канстытуцыйнага ладу, і што «усе мы заўтра маглі прагнуцца ў іншай краіне». Версію змовы замежных дзяржаваў Лукашэнка агучваў некалькі разоў. Так, 27 студзеня 2011 года падчас выступу на адкрыцці сесіі Палаты прадстаўнікоў Лукашэнка абвінаваціў краіны Захаду ў стварэнні «пятай калоны» ў Беларусі. «Гэтая калона стваралася пад Варшавай, Берлінам і Брусэлем», – заявіў Лукашэнка.

Афіцыйную версію падзеяў таксама выклала газета «Советская Белоруссия», якая па асабістым ўказанні Лукашэнкі пачала друкаваць матэрыялы па выніках раследвання крымінальнай справы. Паводле газеты, падзеі 19 снежня былі нічым іншым, як змовай з удзелам Германіі, Польшчы і спецслужбаў Захаду з мэтай захопу ўлады. Такую ж версію падзей прапанавала і беларускае тэлебачанне ў сваім фільме «Плошча. Железом по стеклу». 26 студзеня 2011 года міністр унутраных спраў Куляшоў заявіў на прэс-канферэнцыі: «я зрабіў са сваімі падначаленымі максімальна ўсё што ад нас залежыла, каб не адбыўся захоп дзяржаўнай установы, каб не адбыўся ўзброены пераварот».

15. Заявы і скаргі, зробленыя пасля выбараў

У адпаведнасці з Выбарчым кодэксам, выбары Прэзідэнта ў цэлым па краіне або па асобных участках для галасавання, раёнах, гарадах, раёнах у гарадах, абласцях, горадзе Мінску могуць быць прызнаны несапраўднымі з-за дапушчаных падчас выбараў або пры падліку галасоў парушэнняў патрабаванняў ВК, калі яны паўплывалі на вынікі выбараў у цэлым па краіне. Рашэнне аб прызнанні выбараў несапраўднымі прымаецца ЦВК. Скарга аб такіх парушэннях можа падавацца ў ЦВК толькі кандыдатамі ў Прэзідэнты і не пазней чым на трэці дзень пасля выбараў. Рашэнне ЦВК можа быць абскарджана ў Вярхоўны Суд на працягу 10 дзён.

Толькі адзін кандыдат у Прэзідэнты, Рыгор Кастусёў, абскардзіў вынікі выбараў (ён зрабіў гэта і ад імя арыштаваных кандыдатаў). У сваёй скарзе ён прасіў прызнаць выбары несапраўднымі з-за шматлікіх грубых парушэнняў, дапушчаных падчас выбарчай кампаніі.

Дадзеная скарга была разгледжана на пасяджэнні ЦВК 24 снежня 2010 года. У выніку разгляду скаргі было прынята пастанова аб адмове ў яе задавальненні. Як вынікае з пастановы ЦК, «вынікі праверкі прыкладзеных да скаргі актаў назіральнікаў паказалі, што абсалютная большасць змешчаных у іх звестак аб парушэнні выбарчага заканадаўства з'яўляюцца неабгрунтаванымі, што пацвярджаецца тлумачэннямі старшыняў участковых камісій і актамі іншых назіральнікаў. У значнай частцы актаў прыводзіцца інфармацыя, якая не сведчыць аб парушэнні выбарчага заканадаўства: ахова памяшканняў для галасавання супрацоўнікамі органаў унутраных спраў, адмовы ў прадастаўленні назіральніку права ставіць свой подпіс пры заклеиванні шчыліны для апускання бюлетэняў у скрыні для галасавання ў перыяд датэрміновага галасавання, размяшчэнне на участках для галасавання ўзору запаўнення бюлетэня, адсутнасць на скрынях для галасавання стужкі з подпісамі сяброў участковых камісій і інш. У некаторых актах звесткі аб парушэнні выбарчага заканадаўства маюць верагодны альбо неканкрэтны характар, што не дазваляе даць ім належную прававую ацэнку».

У той жа час, ЦВК прызнала наяўнасць фармальных парушэнняў пры правядзенні падліку галасоў. У прыватнасці, у пастанове ЦВК гаворыцца, што «на асобных участках для галасавання не выконваліся прадпісанні часткі другой артыкула 55 Выбарчага кодэкса аб абвешчэнні старшынёй участковай камісіі вынікаў падліку галасоў. Часам старшыні ўчастковых камісій абмяжоўваліся аб'явай агульнага выніку падліку галасоў і вывешваннем копіі пратаколу ўчастковай камісіі. У шэрагу выпадкаў мелі месца і іншыя парушэнні выбарчага заканадаўства: адначасовае знаходжанне двух выбаршчыкаў у кабінце для галасавання пры запаўненні бюлетэня, несвоечасовае інфармаванне выбаршчыкаў пра час і месца галасавання, неналежнае ўдакладненне спісаў выбаршчыкаў. Пацвердзіўся ў ходзе праверкі факт выдачы бюлетэня грамадзяніну, які ўваходзіць у спіс выбаршчыкаў, пры прад'яўленні пашпарта, які належыць іншаму грамадзяніну. Разам з тым пералічаныя парушэнні выбарчага заканадаўства маюць працэдурны характар, не скажаюць волевыяўлення выбаршчыкаў і не ўплываюць на вынікі выбараў у цэлым па рэспубліцы».

Гэтую пастанову ЦВК Р.Кастусёў абскардзіў у Вярхоўны Суд, аднак 11 студзеня 2011 г. суддзёй Вярхоўнага Суда Жукоўскай ва ўзбуджэнні справы па ягонай скарзе было адмоўлена ў сувязі з «адсутнасцю падставаў» для гэтага.

Скаргу аб прызнанні выбараў несапраўднымі падаў у ЦВК і Беларускі Хельсінкскі камітэт, абгрунтоўваючы сваё права на падачу скаргі арт. 40 Канстытуцыі, якая гарантуе права грамадскіх аб'яднанняў накіроўваць звароты і скаргі ў любыя дзяржаўныя органы. У скарзе БХК указаў, што ў ходзе падрыхтоўкі і правядзення выбараў дапускаліся грубыя адступлення ад дэмакратычных прынцыпаў і стандартаў, і што падлік галасоў і устанаўленне вынікаў галасавання суправаджаліся паўсюднымі парушэннямі ўсталяванага законам парадку. У скарзе былі прыведзеныя шматлікія факты парушэнняў Выбарчага кодэкса, якія мелі месца падчас выбарчай кампаніі.

На пасяджэнні ЦВК, якое адбылося 24 снежня 2010 гады, Лідзія Ярмошына заявіла, што разгляд скаргаў грамадскіх аб'яднанняў аб прызнанні выбараў несапраўднымі не прадугледжаны Выбарчым кодэксам. 30 снежня 2010 БХК атрымаў пісьмовы адказ аналагічнага зместу і абскардзіў яго ў Вярхоўны Суд, аднак скарга была астаўленая без разгляду.

16. Рэкамендацыі

Пры ўнясенні зменаў у Выбарчы кодэкс у студзені 2010 года не былі ўлічаныя большасць рэкамендацый АБСЕ і Венецыянскай камісіі, якія былі зробленыя па выніках назіранню за папярэднімі выбарчымі кампаніямі, у тым ліку выбараў Прэзідэнта ў 2001 і 2006 гадах. Большасць дадзеных рэкамендацый не страціла сваю актуальнасць і пасля выбараў 2010 года.

Акрамя таго, выбары паказалі, што без дэталёвай рэгламентацыі парадку фармавання выбарчых камісіяў, галасавання і падліку галасоў немагчыма забяспечыць правядзенне выбараў, якія б адпавядалі міжнародным стандартам ў галіне свабодных і справядлівых выбараў, у прыватнасці, Капенгагенскаму дакументу АБСЕ 1990 года. Выбарчая кампанія таксама засведчыла неабходнасць забеспячэння рэальнай роўнасці кандыдатаў у сферы доступу да сродкаў масавай інфармацыі і пашырэння правоў назіральнікаў.

Змены ў выбарчых заканадаўстве, прапанаваныя ніжэй, дазваляць наблізіць выбары да міжнародных стандартаў, а таксама павялічыць давер да вынікаў такіх выбараў як у грамадзянаў Беларусі, так і ў міжнароднай супольнасці.

Выбарчыя камісіі

У Выбарчым кодэксе трэба закласці норму, якая б лепш гарантавала прысутнасць у выбарчых камісіях прадстаўнікоў палітычных партыяў. Неабходна забяспечыць, каб палітычныя партыі, якая прынялі удзел ў выбарчай кампаніі, ў тым ліку і ў прэзідэнцкай кампаніі, мелі права дэлегаваць аднаго прадстаўніка ў кожную з тэрытарыяльных, акруговых і ўчастковых выбарчых камісій, і толькі ў выпадку, калі палітычная партыя не скарысталася такім правам, мясцовыя распарадчыя і выканаўчыя органы могуць самастойна запаўняць вакантныя месцы ў выбарчых камісіях. Аналагічным чынам, першачарговае права вылучаць сваіх прадстаўнікоў у выбарчыя камісіі павіны мець кандыдаты ў Прэзідэнты. Акрамя таго, трэба заканадаўча вызначыць крытэры для кандыдатаў у склад выбарчых камісій (дэлеганне палітычнай партыяй, адукацыя, іншыя прафесійныя веды), якія б зменшылі магчымасці адвольнага іх прызначэння і маглі б ацэньвацца судом пры разглядзе адпаведных скаргаў.

Рэгістрацыя кандыдатаў

Неабходна выключыць магчымасць выкарыстання адміністрацыйнага рэсурсу пры зборы подпісаў, у прыватнасці, забараніць збор подпісаў не сябрамі ініцыятыўных груп. Акрамя таго, трэба прадугледзіць права назіральнікаў прысутнічаць пры праверцы подпісаў за вылучэнне кандыдатаў.

Спісы выбаршчыкаў

Для павелічэння празрыстасці падсправаздачнасці працэсу рэгістрацыі выбаршчыкаў, неабходна стварыць агульнанацыянальны спіс выбаршчыкаў. Грамадзянам і назіральнікам (у тым ліку давераным асобам, прадстаўнікам СМІ і міжнародным назіральнікам) павінен быць прадстаўлены поўны доступ да спісаў. Кожны грамадзянін павінен мець права знаёміцца са спісамі выбаршчыкаў да пачатку галасавання. Акрамя таго, назіральнікі павінны мець магчымасць знаёміцца са спісамі выбаршчыкаў падчас галасавання. Колькасць выбаршчыкаў, зарэгістраваных на ўчастку для галасавання павінна абвешчацца выбарчымі камісіямі як напярэдадні галасавання, так і пасля яго заканчэння.

Фінансаванне выбараў

Практыка фарміравання і выкарыстання выбарчых фондаў кандыдатаў паказала неабходнасць павелічэння тэрміну фарміравання такіх фондаў. Неабходна дазволіць асобам, якія маюць намер вылучыцца кандыдатамі ў Прэзідэнты і палітычным партыям, якія прынялі рашэнне аб вылучэнні кандыдатаў у дэпутаты, фармаваць выбарчы фонд з моманту прызначэння даты выбараў. У выпадку нерэгістрацыі такіх кандыдатаў, грошы вярталіся б ахвярадаўцам. Мэтазгодна прадугледзіць павелічэнне максімальнага памеру такіх фондаў.

Перадвыбарчая агітацыя

Заканадаўства прадугледжвае працягласць перыяду перадвыбарчай агітацыі не больш, як адзін месяц. Такі тэрмін агітацыі абмяжоўвае як кандыдатаў у магчымасці агітацыі, так і грамадзянаў у атрыманні поўнай інфармацыі аб кандыдатах і іх праграмах. Такім чынам, прапаноўваецца павялічыць тэрмін агітацыйнай кампаніі як мінімум да двух месяцаў. Акрамя таго, неабходна гарантаваць суб'ектам, якія размешчаюць палітычную рэкламу, немагчымасць нясення адказнасці за змест рэкламы, якую ёй прадставілі кандыдаты ці палітычныя партыі.

Судовае абскарджанне рашэнняў, звязаных з выбарамі

Выбарчы кодэкс прадугледжвае абмежаваны пералік падставаў для звароту ў судовыя органы. Неабходна прадугледзіць магчымасць судовага абскарджання любых рашэнняў выбарчых камісіяў і іншых дзяржаўных органаў у пытаннях, датычных выбараў. У першую чаргу, неабходна забяспечыць магчымасць судовага абскарджання пастановы ЦВК, якая зацвярджае вынікі выбараў.

Датэрміновае галасаванне

Працэдура датэрміновага галасавання ў яго сённяшнім выглядзе дазваляе ўладам ажыццяўляць рознага роду маніпуляцыі. У сувязі з гэтым прапаноўваецца разгледзіць магчымасць поўнай адмены датэрміновага галасавання. У выпадку, калі датэрміновае галасаванне не будзе адмененае, прапаноўваюцца наступныя змены:

Увесці крытэрыі, адпаведнасць якім дае выбаршчыку права на датэрміновае галасаванне. Такімі крытэрыямі павінны быць падставы, якія адназначна сведчаць аб немагчымасці для выбаршчыка ўзяць удзел у галасаванні ў дзень выбараў, напрыклад, ад'езд за мяжу, ці за межы выбарчага округа, ад'езд на лячэнне і іншыя дакументальна падцверджаныя доказы немагчымасці прыняць удзел у галасаванні на ўчастку для галасавання ў дзень выбараў.

Трэба таксама заканадаўча дэталізаваць працэдуры захавання выбарчых скрыняў падчас датэрміновага галасавання, апячатвання памяшканняў, дзе знаходзіцца выбарчая скрыня. Забараніць знаходжанне пабочных асобаў, у тым ліку супрацоўнікаў міліцыі, у памяшканнях для галасавання і пакоях, у якіх захоўваюцца выбарчыя скрыні, бюлетэні і іншыя матэрыялы па выбарах. Прадугледзіць права назіральнікаў знаходзіцца ў памяшканнях для галасавання па-за часам працы выбарчых камісій (абедзены перапынак, у перыяд часу пасля заканчэння галасавання) у выпадках, калі там застаюцца сябры выбарчых камісій.

Забяспечыць усе УВК празрыстымі цэльнымі выбарчымі скрынямі з пластыкавымі стужкамі для апячатвання (з індывідуальным нумарам выбарчага ўчастка).

Галасаванне па месцы знаходжання выбаршчыка

Вызначыць, што права на такое галасаванне ўзнікае ў выбаршчыка толькі пасля перадачы пісьмовай заявы аб немагчымасці галасавання на выбарчым участку ва ўчастковую выбарчую камісію (не пазней дня галасавання).

Падлік галасоў

Сённяшняя працэдура падліку галасоў не з'яўляецца празрыстай. Адной з асноўных прычын гэтага з'яўляецца адсутнасць дэталізацыі працэдуры падліку галасоў у Выбарчым кодэксе. У гэтай сувязі трэба заканадаўча замацаваць наступныя прынцыпы працэдуры падліку галасоў:

Падлік галасоў праводзіцца галосна ў прысутнасці назіральнікаў, якія могуць назіраць правільнасць падліку волевыяўлення выбаршчыкаў у кожным бюлетэні (г.зн. бачыць змест кожнага бюлетэня).

Падлік галасоў праводзіцца адным з сяброў камісіі, які агучвае і дэманструе ўсім сябрам камісіі і назіральнікам кожны бюлетэнь.

Падлік галасоў ажыццяўляецца асобна па кожнай скрыні для галасавання, вынікі такога асобнага падліку галасоў асобна па кожнай скрыні адлюстроўваюцца ў выніковым пратаколе. Копія выніковага пратаколу, завераная старшынёй і сакратаром камісіі і замацаваная пячаткай, выдаецца назіральніку па яго просьбе.

Таксама прапануецца замацаваць права назіральнікаў, зарэгістраваных у тэрытарыяльных выбарчых камісіях і давераных асобаў кандытатаў непасрэдна прысутнічаць і назіраць за працэдурамі перадачы выбарчых бюлетэняў і пратаколаў з вынікамі галасавання з участкаў для галасавання ў вышэйстаячыя тэрытарыяльныя камісіі.

Назіранне за выбарамі

Для даверу да выбараў у Беларусі неабходна заканадаўча пашырыць правы назіральнікаў. Назіральнікі павінны мець магчымасць бесперашкодна знаёміцца з матэрыяламі камісіяў, датычных іх складу, вылучэння ў склад камісіяў, спісаў выбаршчыкаў, захаванню выбарчых бюлетэняў і скрыняў падчас датэрміновага галасавання.